

Tonga

**LAO KI HE NGA'AHI KAUTAHA FAKA-
PA'ANGA**

VAHE 16.06

Tohi Lao Fakatonutonu 2020

LAO KI HE NGAahi KAUTAHA FAKA-PA'ANGA

Fokotu'utu'u 'o e Ngaahi Kupu

Kupu

KONGA I - TALATEU		7
1	Hingoa nounou.....	7
2	'Uhinga lea.....	7
KONGA II - LAISENI 'O E NGAahi KAUTAHA FAKA-PA'ANGA		11
3	Laiseni ki ha ngaue pangike mo e ngaahi ngaue fakapa'anga kehe.....	11
3A	Ngaahi palani pilamita	12
4	Fakangatangata ngaue'aki "pangike"	12
5	Ngaahi kautaha fakapa'anga lolotonga 'oku lau kuo laiseni	12
6	Fakahoko.....	12
7	Fakakaukau'i 'o e tohi kole.....	13
8	Fakapapau'i 'a e tohi kole.....	13
9	Ngaahi fiema'u moe fakangatangata 'o e laiseni	14
10	Fakafoki 'o e laiseni.....	14
11	Pangike Pule ke ne fakangofua 'a e ngaahi liliu ki he Konisitutone.....	15
11A	Pangike Pule ke ne fakangofua 'a e ngaahi liliu	15
KONGA III - SINO'I PA'ANGA MO E PA'ANGA MOHE		16
12	Sino'i pa'anga si'isi'i taha	16
13	Fakangatangata 'o e ngaahi totongi-tupu 13	17
14	Liliu 'o e pule'i	17
14A	Ma'u mai 'o e pule'i , pule lahi pe fakalahi 'a e pule lolotonga	17
KONGA IV - KO HONO TOKANGA'I 'O E NGAahi KAUTAHA FAKA-PA'ANGA LAISENI		18
15	Pangike Pule ke tokanga'i 'a e ngaahi kautaha faka-pa'anga laiseni.....	18

16	Fakamatala ke 'oatu ki he Pangike Pule.....	19
17	Mafai ke hilifaki tautea	19
18	Tautea fakangaue.....	20
19	Faka'ikai 'o ha tautea	20
20	Malu mo e ngaahi faka'atā	20
21	Hia	21
22	Fakahā 'e he Pangike Pule	21
23	'Aotita'i 'o e ngaahi fakamatala	21
24	Pulusi 'o e ngaahi fakamatala fakapa'anga	22
25	Sivi	22
26	Ta'ofi mei he lakanga pule.....	23
26A	Mo'ua makehe 'a e kau talekita mo e kau pule	24
27	Ngaahi ngaue fakapa'anga 'oku ngofua	24
28	Ngaahi fakangatangata pau	25
29	Ngaahi faka'atā	26
30	Ngaahi fakangatangata kehe.....	27
31	Fakangatangata ki he ma'u 'inasi.....	27
31A	Maumau'i 'a e ngaahi fakangatangata.....	28
32	Fakalele 'o ha va'a fo'ou.....	28
33	Ngaahi tautea mo e ngaahi fakalelei ngaue	29

KONGA V - PULE'I FAKALAO MO E TATANAKI FAKALAO 31

34	Ngaahi lave ki he kautaha fekau'aki va'a pe taha fekau'aki	31
35	Tauhi 'o e koloa.....	31
36	Ngaahi makatu'unga ka vakai'i 'e he Pangike Pule.....	31
37	Ngaahi mafai 'o e Pangike Pule	32
38	Mafai ke pulusi.....	33
39	Ngaahi mafai 'o e Pangike Pule	33
40	Pule'i kautaha fakapa'anga laiseni.....	34
41	Ngaahi fakamole 'a e tokotaha pule.....	34
42	Totongi kimu'a ki he ngaahi fakamole.....	34
43	Fatongia ke 'ave 'a e ngaahi tohi mo e koloa ki he tokotaha-pule.	34
44	Hia ke faka'auha, liliu,fufu pe 'ave 'a e ngaahi tohi	35
45	Fakangata 'o e pule fakalao.....	35
46	Fokotu'u 'o e tokotaha-pule	35
47	Fanongonongo fakangata	36
48	Fakahaofi.....	36
49	Tokotaha-pule ke faipau ki he tu'utu'uni 'a e Pangike Pule	36
50	Ngaahi tu'utu'uni uesia 'o e ngaahi mafai 'o e tokotaha-pule	36
51	Toloi fakalao 'a e totongi mo'oni.....	37
52	Faka'ata ki he toloi fakalao 'o e totongi mo'oni	37
53	'E ngofua ki he tokotaha pule ke lesisita ha kautaha 'i he Lao ki he Ngaahi Kautaha	38
54	Tuku 'o e koloa 'oku pule'i ki he malu'i.....	38
55	Fakamo'oni 'o e tuku mafai	38

56	Tapui hono to'o 'o e ngaahi koloa	39
57	'E ngofua ki he tokotaha-pule ke toloi 'a e totongi atu.....	39
58	Fakatau atu 'o ha kautaha faka-pa'anga laiseni	39
59	Ngofua 'ikai fiema'u 'i he ngaahi Lao kehe	40
60	Fakatau atu 'o ha koloa pe koloa 'oku pule'i 'e ha malu'i	40
61	Fakamo'oni 'o ha fehu'aki.....	41
62	Ngaahi makatu'unga ki he kamata'i 'o ha tatanaki fakalao.....	42
63	Fokotu'u 'o e taha tatanaki	42
64	Ngaahi fakamole totonu ki he taha tatanaki mo e kau mataotao.....	42
65	Fanongonongo mo e lesisita 'o e tatanaki fakalao	43
66	Ngaahi mafai 'o e taha tatanaki	43
67	Ngofua 'a e taha tatanaki ki he ngaahi lekooti.....	44
68	Fakataha'i.....	44
69	Ngaahi fatongia 'o e taha tatanaki	44
70	Ngaahi tohi palanisi fo'ou.....	44
71	Lau 'o e ngaahi koloa.....	45
72	Fakafoki mo e ngaahi totongi	45
73	Ngaahi totonu 'a e taha ma'u 'inasi	45
74	Founga ki he ngaahi 'eke	46
75	Koloa 'ikai fakatau atu.....	46
76	Lipooti fakamahina 'a e taha tanaki.....	46
77	Hokohoko 'o e totongi 'o e ngaahi 'eke.....	46
78	Tangi koe'uhi ko e tu'utu'uni 'a ha taha tanaki	47
79	Lipooti aofangatuku ki he Pangike Pule	47

KONGA VI NGAABI ME'A KEHE 47

80	Tauhi 'a e ngaahi lekooti, sieke mo e ngaahi tohi kehe ki he ta'u 'e 7	47
81	Fanongonongo 'o e pa'anga 'ikai 'eke'i	48
82	Totongi ki he Pangike Pule 'a e pa'anga 'ikai 'eke'i.....	48
83	Tanaki 'o e totongi tautea	49
84	Veteki 'o e kautaha fakapa'anga laiseni	49
85	Ke malohi 'a e ngaue'aki 'a e Lao ki he Pangike Pule Fakafonua 'o Tonga mo e Lao ki he Ngaahi Kautaha Fakapa'anga	49
86	Faka'ata 'a e Pangike Pule.....	49
87	Ngaue'aki 'o e Lao ki he Ngaahi Kautaha.....	50
88	Ngaahi tu'utu'uni.....	50
88A	Tapuni 'a e pisinisi ki he ngaahi 'aho malolo pe hoko 'a e ngaahi me'a fakafokifā.....	50

KONGA VII - FAKAPEKIA 51

89	Fakapekia mo e fakafehokotaki	51
----	-------------------------------------	----

TEPILE 52

LAO KI HE NGAahi KAUTAHA FAKA-PA'ANGA

KO E LAO KE TU'UTU'UNI KI HE LAISENI MO E TOKANGA'I 'O E
NGAAHI KAUTAHA FAKA-PA'ANGA 'I TONGA PEA MO E NGAHI
TAUMU'A FEKAU'AKI MO IA¹

Kamata'anga [3 'o 'Okatopa, 2005]²

KONGA I - TALATEU

1 Hingoa nounou

'E ui 'a e Lao ni ko e Lao ki he Ngaahi Kautaha Faka-Pa'anga.

2 'UHINGA lea

(1) 'I he Lao' ni, tuku kehe 'o ka fiema'u ha 'uhinga kehe —

“**fakahoko fakataha**” 'oku 'uhinga ki he fakahoko ha me'a 'oku makatu'unga 'i ha aleapau, fokotu'utu'u pe femahino'aki, pe 'oku tohi pe 'ikai ke tohi;³

“**kautaha fekau'aki**” 'oku 'uhinga ki ha kautaha 'a ia 'oku 'i ai ha 'inasi 'o ha kautaha kehe ko e si'isi'i taha ko e peseti 'e 20 kae 'ikai lahi hake 'i he peseti 'e 50 'o e ngaahi 'inasi kuo tuku atu pe ko e kautaha ko ia 'e taha 'oku 'i ai 'ae mafai lahi ke tataki 'ae ngaahi founa pule'i 'o e kautaha;⁴

“**tokotaha fekau'aki**” 'oku 'uhinga ki ha tokotaha 'i ha kautaha faka-pa'anga laiseni 'oku —

- (a) ne pule'i fakahangatonu pe 'ikai fakahangatonu 'a e founa pule'i;
- (b) ma'u fakahangatonu pe 'ikai fakahangatonu 'a e peseti 'e 20 pe lahi ange 'o e mahu'inga lau pe 'o e mahu'inga 'o e 'inasi kuo 'osi tuku atu

(equity share capital), 'a ia 'oku faka'uhinga 'i he Lao ki he Kautaha 1995;

- (c) pule'i fakahangatonu pe 'ikai fakahangatonu 'e he kautaha fakapa'anga kuo laiseni;
- (d) ma'u fakahangatonu pe 'ikai fakahangatonu 'a e peseti 'e 20 'o e 'inasi kuo 'osi tuku (equity share capital), 'i he faka'uhinga'i 'i he Lao ki he Kautaha;

"pangike" 'oku hangē ko ia 'oku faka'uhinga'i 'i he Lao ki he Pangike Pule Fakafonua 'o Tonga;⁵

"ngaue fakapangike" 'oku hange ko ia 'oku faka'uhinga'i 'i he Lao ki he Pangike Pule Fakafonua 'o Tonga;

"Poate" 'oku hangē ko ia 'oku faka'uhinga'i 'i he Lao ki he Pangike Pule Fakafonua 'o Tonga;

"kainga ofi" 'oku 'uhinga ia ki ha taha pe 'oku kainga fakafamili mo ha talekita, 'ofisa pe taha ngaue ("kakai pehē") 'i ha kautaha fakapa'anga —

- (a) 'i he mali, toto pe kainga ofi, 'o kau ai 'a e fanau kuo pusiaki pe ohi 'o e kakai pehē; mo e
- (b) mali, tamai, fa'e, tuonga'ane pe tuofefine 'o e kakai pehē;⁶

"ngaahi fa'ahi fekau'aki" 'oku faka'uhinga ia 'i he kupu si'i 28(1)(b) 'o e Lao 'ni;⁷

"pule'i" 'e lau ia 'oku hoko 'i ha kautaha 'o kapau 'oku 'i ai ha tokotaha —

- (i) 'i he founga fakahangatonu pe 'ikai fakahangatonu, pe fakahoko 'i ha tokotaha pe tokolahi pe fakahoko fakataha mo e kakai pehē, pule'i pe ma'u 'a e mafai ke ma'u ha peseti 'e 10 'o e mafai paloti pe lahiange 'o e 'inasi paloti 'o e kautaha;
- (ii) 'oku ne ma'u 'a e mafai ke paloti'i 'a e tokolahi 'o e kau talekita 'o e kautaha; pe
- (iii) malava ke ne ngaue'aki 'a e mafai lahi 'i he pule'i, fakalele mo e ngaahi taumu'a ngaue 'o e kautaha;⁸

"ngaahi fakahā" 'oku 'uhinga ia ki he ngaahi fakamatala makehe 'oku fiema'u ke fakakau 'i he ngaahi fakamatala pa'anga 'o fakatatau ki he ngaahi tu'unga fakavaha'apule'anga kuo tali ke ngāue'aki pea mo e ngaahi Lao mo e tu'utu'uni fekau'aki, 'a ia kuo tu'utu'uni 'e he Pangike Pule;⁹

"tohi" 'oku hange ko ia 'oku faka'uhinga'i 'i he Lao ki he Fakamo'oni;¹⁰

"ngaahi ngāue fakapa'anga" 'oku 'uhinga ia ki ha ngāue 'oku faka'uhinga'i 'i he kupu 27 'o e Lao 'ni ;¹¹

"kautaha fakapa'anga" 'oku 'uhinga ia ki ha kautaha —

- (a) fakahoko ha ngaue fakapangike 'a ia kuo tu'utu'uni 'e he Lao 'ni pe ko e Lao ki he Pangike Pule Fakafonua 'a Tonga';

- (b) fakahoko ha ngaue fakapa'anga 'oku lisi 'i he kupu 27 'o e Lao' ni;
- (c) tu'utu'uni 'e he kupu si'i 2(2) 'o e Lao ki he Pangike Pule Fakafonua 'a Tonga; pe
- (d) tali 'e he Pangike Pule 'i he tu'utu'uni 'a e Lao' ni pe ha Lao kehe pe tu'utu'uni kehe ;¹²

“fakamatala pa'anga” 'oku 'uhinga ia ki he ngaahi tohi ko 'eni – tu'unga koloa mo e mo'ua ('a ia 'oku hā ai 'a e ngaahi koloa, ngaahi mo'ua mo e 'inasi totonu), fakamatala pa'anga hū mai, fakamatala ki he ngaahi fakafuofua fekau'aki mo e fehu'aki 'a e pa'anga mo e fakamatala ki he ngaahi 'inasi totonu ('oku hā ai 'a e ngaahi liliu 'i he 'inasi totonu), 'o fakatau ki he ngaahi tu'unga fakavaha'apule'anga kuo tali ke ngāue'aki, 'a ia kuo tu'utu'uni 'e he Pangike Pule;¹³

“fe'unga mo taau” 'oku 'uhinga ia ki ha tokotaha ko 'ene ngaahi fakamo'oni ako, puiuitu'a mo e taukei ngāue, tu'unga fakapa'anga, pe ngaahi me'a fakapisinisi 'oku ne ma'u 'a e taukei fe'unga 'i he tu'utu'uni 'a e Pangike Pule ke ne hoko ko ha talēkita, 'ofisa, tokotaha ngaue, 'atita pe tokotaha ma'u 'inasi 'i he kautaha fakapa'anga laiseni, 'a ia 'e toe tu'utu'uni ki ai 'a e Pangike Pule 'i ha fakamatala fakapotopoto;¹⁴

“kulupu kakai fekau'aki” 'oku 'uhinga ia ki ha tokoua pe tokolahi ange 'oku nau ma'u ha ngaahi me'a kuo tuku ki tu'a mei ha kautaha fakapa'anga kuo laiseni, pe 'i ha tu'unga 'oku ma'u fakataha pe kehekehe, 'a ia 'e lau ia ko e nō pe 'a e tokotaha koe'uhi 'oku nau ma'u ha taha 'o e ngaahi makatu'unga kuo tu'utu'uni ko 'eni —

- (a) ko e me'a kuo tuku ki tu'a ki he kakai ko ia 'oku lau ia ko e me'a 'oku tuku ki tu'a 'e ha taha koe'uhi ko e mo'oni'i me'a 'a ia 'oku 'i ai 'a e tokotaha pe 'oku pule'i fakahangatonu pe 'ikai fakahangatonu 'a kinautolu kotoa;
- (b) neongo ko e ngaahi sino kehekehe 'a e kakai ko ia kuo tuku ki tu'a ki ai 'a e kautaha fakapa'anga kuo laiseni, koe'uhi ko 'enau fekaunga'aki vāofi 'aupito 'o kapau 'e faingata'a fakapa'anga ha taha 'a kinautolu 'e mahino 'a e toe palopalema ha taha pe kotoa 'o kinautolu;
- (c) ko e kakai ko ia ko e ngaahi kautaha fekau'aki 'o fakatau ki he faka'uhinga'i 'e he Lao' ni; pe
- (d) ko e kakai ko ia 'oku tatau 'enau mafai pule'i;¹⁵

“me'a fakanō lahi kuo tuku ki tu'a” 'oku 'uhinga ia ki ha totongi kimu'a, founa fakamo'ua, malu'i fakapa'anga pe ko ha faingata'a fekau'aki mo ha me'a kuo tuku ki tu'a pe ko ha mo'ua kuo foaki 'e ha kautaha fakapa'anga laiseni pe ko ha'ane va'a ki ha tokotaha pe ha kautaha, pe ko ha kulupu kakai fekau'aki 'a ia 'e lahi ange 'i he 20% ka 'oku 'ikai ke laka hake 'i he 25% 'o e pa'anga ngāue 'o e kautaha fakapa'anga laiseni 'a ia 'e tu'utu'uni 'e he Pangike Pule;¹⁶

“kautaha fakapa'anga laiseni” ‘oku ‘uhinga ki he kautaha fakapa'anga ko ‘ene ngaue ko e pisinisi fakapangike, ‘a ia kuo tu‘utu‘uni ‘e ha laiseni kuo foaki ‘e he Pangike

Ka Kuo pau, koe‘uhi ko e ngaahi taumu‘a ‘o e Lao’ ni, tuku kehe ‘o kapau ‘e tu‘utu‘uni, ko e ngaahi ‘ofisi mo e ngaahi va‘a kotoa pe ‘o ha kautaha fakapa'anga kuo laiseni ‘i Tonga kuo pau ke lau ko e sino pe ‘e taha pea ke lau ia ‘e he Pangike Pule ko e kautaha fakapa'anga laiseni pe ‘e taha;¹⁷

“sino‘i pa'anga si'isi'itaha” ‘oku ‘uhinga ki he sino‘i pa'anga ‘a e kautaha fakapa'anga laiseni ‘a ia kuo tu‘utu‘uni ‘e he kupu 12 ‘o e Lao’ ni;¹⁸

“Potungaue” ‘oku ‘uhinga ki he Potungaue ‘oku ne tokanga‘i ‘a e Pa'anga;¹⁹

“ha taha” ‘oku ‘uhinga ki ha tokotaha pe kautaha, paatinasipi, sinitiketi, kautaha pe sino ‘o ha kakai, fakakautaha pe ‘ikai fakakautaha;²⁰

“fakamatala fakapotopoto” ‘oku ‘uhinga ia ki ha fakamatala ‘oku tuku atu ‘e he Pangike Pule ‘o fakatatau ki he Lao ki he Pangike Pule ‘o Tonga, Lao ni pe ko ha Lao kehe pe;²¹

“aho malolo fakapule'anga” ‘oku ‘uhinga ki he ‘aho malolo fakapule'anga ‘i hono faka‘uhinga‘i ‘i he Lao ki he Ngaahi ‘Aho Malolo Fakapule'anga;²²

“pa'anga tefito tu‘utu‘uni fakalao” ‘oku ‘uhinga ia ki he lahi ‘o e pa'anga tefito ‘a ia ‘oku ma‘u mei he ngaue‘aki ‘a e leisioo ‘o e Fakakatoa ‘o e Tefito‘i Pa'anga ‘o fakatatau ki he Ngaahi Koloa kuo Fua hono ngaahi Faingata‘a pe ko e “leisioo ‘o e tu‘unga fe‘unga ‘o e tefito‘i pa'anga”, ‘a ia kuo pau ke tauhi ma‘u ‘ia ‘i he taimi kotoa pe ‘e he kautaha pa'anga laiseni, ‘i he tu‘unga fakatautaha pe fakatahataha, ‘i he tu‘utu‘uni ‘a e Pangike Pule;²³

“Pangike Pule” ‘oku ‘uhinga ki he Pangike Pule Fakafonua ‘o Tonga kuo fokotu‘u ‘i he Lao ki he Pangike Pule Fakafonua ‘o Tonga;

“mafai lahi” ‘oku ‘uhinga ia ki ha fa‘ahinga kaunga ha taha ‘a ia ‘e malava ai ke ngāue‘aki ‘a e mafai, fakahangatonu pe ‘ikai fakahangatonu, ke tu‘utu‘uni ki hono pule‘i pe ko e ngaahi taumu‘a ngaue ‘a e taha ko ia;²⁴

“va‘a ngaue” ‘oku ‘uhinga ki ha taha fakalao ‘a ia ko e taha kehe pe kulupu tokolahi ‘oku nau fakahoko fakataha —

- (1) ‘o ma‘u ‘o fe‘unga mo e peseti ‘e nimanoa pe lahi ange ‘o e ‘inasi paloti ‘o e taha fakalao ko ia; pe
- (2) ‘e malava ke ngāue‘aki ‘a e mafai lahi ke malava ai ‘a e taha kehe pe ko e kulupu tokolahi ko ia ke tu‘utu‘uni ki he founa pule‘i mo e ngaahi taumu‘a ngaue ‘a e taha fakalao ko ia;²⁵

“tokanga‘i” ‘oku ‘uhinga ko hono fakapapau‘i koe ngaahi tu‘utu‘uni, lao (rules), fekau, fakahinohino pe fakamatala fakapotopoto ‘oku faipau ki ai, fakatotolo‘i, ‘a‘ahi pe sivi‘i ke fakapapau‘i pe ‘oku fakahoko ‘e he kautaha ‘ene ngaue‘i ha tu‘unga faka-pa'anga lelei, mo fakatotolo‘i ‘a e tu‘unga fakakoloa moe tu‘unga faka-pa'anga ‘o e kautaha;

- (2) Neongo 'a e ngaahi tu'utu'uni 'o e Lao ki he Pangike Pule Fakafonua 'o Tonga, ko ha taha pe'oku —
- (a) tu'uaki;
 - (b) kole ha pa'anga;
 - (c) fakahu; pe
 - (d) tu'uaki ke fakatau atu pe fakahoko ha ponite, ngaahi tohi fakamo'oni, ngaahi tohi pe ha ngaahi malu'i kehe,

pea 'oku' ne ngaue'aki pe taumu'a ke ngaue'aki 'a e pa'anga 'oku ma'u ko ia, katoa pe fakakonga ke tuku atu ha ngaahi pa'anga, fakahu pa'anga pe 'i ha founa ngaue kehe 'oku fakamafai 'e he Lao pe 'i he ngaue fakapangike angamaheni, kuo pau ke lau 'oku ne fakahoko 'a e ngaue fakapangike.

KONGA II - LAISENI 'O E NGAahi KAUTAHA FAKA-PA'ANGA

3 Laiseni ki ha ngaue pangike mo e ngaahi ngaue fakapa'anga kehe²⁶

- (1) Kuo pau 'e 'ikai ngofua ki ha taha ke ne fakahoko ha ngaue fakapangike pe ko ha fa'ahinga 'o e ngaue fakapa'anga 'oku hā 'i he kupu 27, 'a ia 'oku fiema'u ki ai ha laiseni, tukukehe 'o kapau kuo foaki ki ai ha laiseni 'i he Lao ni pe Tu'utu'uni pe 'i ha Lao kehe pe Tu'utu'uni.²⁷
- (2) 'E ngofua ki he Pangike Pule ke fekau'i mei ha taha ha ngaahi tohi, ngaahi 'akauni mo e ngaahi lekooti ke sivi kapau 'oku 'i ai ha'ane 'uhinga ke tui 'oku maumau'i 'e he tokotaha ko ia 'a e kupu si'i (1).
- (3) Ka 'i ai ha taha te ne —
- (a) maumau'i 'a e ngaahi tu'utu'uni 'oe kupu si'i (1); pe
 - (b) fakafisi, 'i hono fiema'u, ke fakafaingamalie'i hono sivi 'a e ngaahi tohi, ngaahi 'akauni mo e ngaahi lekooti 'oku hā 'i he kupu si'i (2);
- kuo pau ke ne mo'ua ki ha tautea 'oku 'ikai laka he \$2,000 pea mo e \$1,000 ki he 'aho takitaha 'o e maumau lao.
- (4) Ko e tokotaha 'oku' ne ma'u ha pa'anga 'a ia na'a' ne ma'u mai 'i hono maumau'i 'o e kupu si'i (1) kuo pau ke ne totongi fakafoki 'a e pa'anga ko ia fakatatau ki he tu'utu'uni 'a e Pangike Pule. Ko ha taha 'oku 'ikai ke ne faipau ki he tu'utu'uni ko ia 'oku' ne halaia ki ha hia pea 'e ala mo'ua 'i ha'ane halaia ki ha tautea pa'anga 'o 'ikai laka hake 'i he \$25,000.

3A Ngaahi palani pilamita²⁸

Ko ha taha, fakahangatonu pe 'ikai fakahangatonu, 'oku' ne kamata'i, tu'uaki, fanongonongo, ngaue'i, fakapa'anga, pule'i, tokanga'i pe tu'utu'uni ha sino'i pa'anga 'a ia'oku ma'u ai 'a e ngaahi tupu 'a e kakai 'oku kau ki he sino'i pa'anga ko ia makatu'unga 'i he tupu tokolahi 'a e kakai 'oku kau ki he sino'i pa'anga pe 'i he lahi 'enau tanaki atu ki he sino'i pa'anga, 'oku ne fai 'a e hia pea 'i he halaia 'a e taha ko ia kuo pau ke tautea ia ki he tautea pa'anga 'o 'ikai laka hake 'i he \$1,000,000 pe ki he nofo popula ki ha taimi 'o 'ikai ke laka hake 'i he ta'u 'e 15 pe ki he fakatou'osi.

4 Fakangatangata ngaue'aki "pangike"

- (1) Kuo pau ki he pangike kotoa kuo laiseni ke ne ngāue'aki ko e kongā 'o hono hingoa 'a e fo'i lea ko e "pangike", tukukehe ka fakangofua 'e he Pangike Pule ha me'a kehe.
- (2) Kuo pau ko e pangike pe kuo laiseni 'i he Lao' ni te ne ngaue'aki 'a e fo'i lea "pangike" pe ko ha lea kainga 'o e fo'i lea ko ia.
- (3) Neongo 'ae kupu si'i (2), 'e ngofua ke tali 'e he Pangike Pule 'a hono ngaue'aki 'a e fo'i lea "pangike" —
 - (a) 'i ha hingoa 'o ha kautaha faka-pa'anga muli 'a ia kuo tali 'e he Pangike Pule ke fokotu'u hano 'ofisi fakafofonga 'i Tonga; pe
 - (b) 'i hono ngaue'aki ko ia 'e 'ikai ke ala hoko ai ha maumau ki he kakai.
- (4) Kuo pau ke 'ikai foaki ha laiseni ki ha pangike 'i ha hingoa 'oku fu'u vāofi mo ha hingoa 'o ha pangike lolotonga, 'o ka pehē 'e he Pangike Pule 'e ala takihala'i e kakai.
- (5) Kuo pau ke 'ikai liliu 'e ha kautaha faka-pa'anga laiseni 'a hono hingoa pe ngāue'aki ha hingoa 'oku kehe mei he hingoa na'e laiseni 'aki, tuku kehe ka tomu'a ma'u ha fakangofua tohi mei he Pangike Pule.

5 Ngaahi kautaha fakapa'anga lolotonga 'oku lau kuo laiseni²⁹

- (1) Ko e ngaahi kautaha fakapa'anga 'oku tu'utu'uni 'i he Tepile 'o e Lao ni ko e ngaahi kautaha fakapa'anga laiseni koe'uhi ko e ngaahi taumu'a 'o e Lao ni.
- (2) Ko e ngaahi kautaha fakapa'anga 'oku tu'utu'uni 'i he Tepile 'o e Lao' ni ko e ngaahi kautaha fakapa'anga laiseni koe'uhi ko e ngaahi taumu'a 'o e Lao' ni.

6 Fakahoko

- (1) Ko e ngaahi kautaha fakapa'anga 'oku tu'utu'uni 'i he Tepile 'o e Lao ni ko e ngaahi kautaha fakapa'anga laiseni koe'uhi ko e ngaahi taumu'a 'o e Lao' ni.³⁰
- (2) Kuo pau ko ha kole ke laiseni 'i he kupu' ni ke —

- (a) fakahoko 'i ha tohi ki he Pangike Pule 'i he foomu kuo tu'utu'uni; pea
 - (b) 'oatu fakataha mo e totongi kuo tu'utu'uni.
- (3) Ko e tokotaha kotoa 'oku ne fakahoko ha kole 'i he kupu si'i (2)(a) kuo pau ke ne 'oatu ha ngaahi fakamatala mo e ngaahi tohi 'e tu'utu'uni pau 'e he Pangike Pule.
- (4) Ko ha tokotaha 'oku' ne 'oatu 'i he 'ilo pau ha fakamatala loi pe takihala pe tohi ngaue, fekau'aki mo ha tohi kole 'i he Lao ni 'e halaia ki ha hia pea 'e ala mo'ua 'i ha'ane halaia ki ha tautea pa'anga 'o 'ikai laka hake 'i he \$100,000.

7 Fakakaukau'i 'o e tohi kole

Kuo pau ki he Pangike Pule 'i hono fakakaukau'i 'o ha tohi kole ki ha laiseni 'i he kupu 6, ke tokanga ki he —

- (a) lahi fe'unga, fa'unga, ngaahi ma'u'anga mo kinautolu kuo fokotu'u ke 'onautolu 'a e ngaahi monu'ia 'o e pa'anga 'a e tokotaha kole;
- (b) poto'i ngaue 'o e tokotaha kole ke fakahoko 'a e pisinisi 'oku fokotu'u, 'ulungaanga mo e taukei 'o e kau talekita mo e kau pule mo kinautolu tenau ma'u 'a e peseti 'e 10 pe lahi ange 'o e ngaahi 'inasi fili (voting shares) 'o e tokotaha kole;
- (c) ko e 'aonga 'o hono fokotu'u 'e he tokotaha kole 'o e tauhi tohi, ngaahi tu'utu'uni fakaloto ngaue (internal controls), 'aotita mo e ngaahi founa pule'i 'o e ngaahi maumau 'e ala hoko;
- (d) kapau ko e tokotaha kole ko ha kautaha faka-pa'anga pea ko e kautaha muli, fakamo'oni 'o e —
 - (i) lesisita 'i he fonua totonu;
 - (ii) laiseni lolotonga 'o e kautaha faka-pa'anga 'i hono fonua totonu;
 - (iii) ngaahi lao kau tonu mo e ngaahi tu'utu'uni felave'i mo e fiema'u ki he laiseni mo e tokanga'i 'o e kautaha faka-pa'anga 'i hono fonua totonu; pea
 - (iv) 'oku 'i he malumalu 'a hono tokanga'i 'i ha makatu'unga 'oku ne fālute kotoa pea ko e ma'u mafai ko ia 'oku nau loto ki he'ene fakahoko 'a e ngaue fakapangike 'i Tonga; mo
- (e) ha ngaahi me'a kehe 'oku fakakaukau 'a e Pangike Pule 'oku kau , tonu ki ai.

8 Fakapapau'i 'a e tohi kole

- (1) Kuo pau ki he Pangike Pule, 'i loto 'i ha mahina 'e tolu mei hono ma'u 'a e tohi kole ke ne fakakaukau'i mo fakahā ki he tokotaha kole 'a 'ene tu'utu'uni.

- (2) Kuo pau ki he Pangike Pule, 'i ha tali 'o e tohi kole fakatatau ki he kupu si'i (1), ke ne foaki atu ki he tokotaha kole 'a e laiseni fakatatau ki he ngaahi tu'utu'uni mo e ngaahi makatu'unga 'e fakahā 'i he laiseni.
- (3) Kuo pau ke faka'ali'ali ke hā mahino 'i he ngaahi feitu'u pisinisi 'a e kautaha faka-pa'anga laiseni ha tatau 'o e laiseni kuo foaki 'i he kupu'ni.
- (4) Kuo pau ke kei fakalao 'a e laiseni kae 'oua kuofakafoki 'i he Lao' ni.
- (5) 'E ngofua ki he Pangike Pule ke ne hilifaki mo tanaki mai ha totongi laiseni 'i he ta'u takitaha 'oku fakalao ai ha laiseni pea kuo pau ki he kautaha fakapa'anga laiseni ke totongi ia 'i he ta'u takitaha pea 'i he 'aho ko ia na'e foaki ai 'a hono laiseni.³¹

9 Ngaahi fiema'u moe fakangatangata 'o e laiseni

- (1) Kuo pau 'e 'ikai foaki ange ha laiseni ke fakahoko ha ngaue fakapangike 'i he Lao' ni ki ha taha 'oku 'ikai ko ha kautaha.
- (2) Kuo pau ke lesisita 'a e ngaahi kautaha fakapa'anga ko ha ngaahi pangike pe ko ha kautaha fakapa'anga 'oku 'ikai ko ha pangike 'o kapau 'oku fiema'u ke laiseni 'a e kautaha fakapa'anga 'oku 'ikai ko ha pangike 'i he tu'utu'uni 'a e Pangike Pule fakatatau ki he Lao ni pe Tu'utu'uni pe ko ha Lao kehe pe Tu'utu'uni.³²
- (3) Ko ha laiseni kuo foaki 'i he Lao ni 'oku 'ikai lava ke tuku atu pe liliu (transfer) pea ko ha tuku atu pe 'ave pehe kuo pau ke 'ikai ke lau pea ta'e'aonga.

10 Fakafoki 'o e laiseni

- (1) 'E ngofua ki he Pangike Pule ke fakafoki ha laiseni kapaukoe tokotaha ma'u laiseni 'oku —
 - (a) kole ke fakafoki 'a e laiseni;
 - (b) 'ikai te ne kamata pisinisi 'i loto 'i ha ta'u 'e taha hili 'a hono foaki 'o e laiseni;
 - (c) ngata 'ene fakahoko 'a e ngaue fakapangike 'i Tonga;
 - (d) ne maumau'i 'a e ngaahi tu'utu'uni mo e ngaahi makatu'unga 'o 'ene laiseni pe ko e ngaahi tu'utu'uni 'o e Lao ni;
 - (e) fakatatali ke veteki 'ene kautaha 'i he'ene loto pe ta'eloto ki ai pe kuo fokotu'u ha 'ofisa tanaki; pe
 - (f) laiseni tu'unga 'i ha ngaahi fakamatala pe tohi loi pe taki hala'i 'i ha me'a mahu'inga.
- (2)
 - (a) Kuo pau ki he Pangike Pule ke ne 'oatu ki he tokotaha ma'u laiseni —

- (i) ha fanongonongo tohi 'o 'ene taumu'a ke fakafepaki 'a e laiseni; pea
- (ii) 'i loto 'i ha 'aho ngaue 'e 10 mei he 'aho 'o e fanongonongo ha faingamālie ke fakahu ange 'a e ngaahi 'uhinga 'oku 'ikai totonu ke fakafoki ai 'a e laiseni,

Tuku kehe 'o fakatatau ki he kupu 37 'e ngofua ke fakafoki ha laiseni 'o 'ikai ke fanongonongo.

- (b) 'E ngofua ki he Pangike Pule hili 'a hono fakakaukau'i ha kole 'oku 'oatu 'i he kupu si'i ni, ke ne fakapapau'i 'ene taumu'a ke fakafoki pe to'o 'a e fanongonongo.

11 Pangike Pule ke ne fakangofua 'a e ngaahi liliu ki he Konisitutone³³

- (1) Kuo pau ki ha kautaha fakapa'anga laiseni, 'oku taumu'a ke liliu 'a 'ene konisitutone fekau'aki mo ha me'a 'oku tu'utu'uni 'e he Lao ni, ke ne 'uluaki ma'u 'a e ngofua mei he Pangike Pule. Kuo pau ki he kautaha fakapa'anga laiseni ke ne 'oatu ha toe fakamatala kehe 'e fiema'u 'e he Pangike Pule.
- (2) Kuo pau ki ha kautaha fakapa'anga laiseni ke ne 'oatu ha tatau 'o e konisitutone kuo liliu ki he Pangike Pule 'i loto 'i ha 'aho 'e 7 'a hono tali ke ngaue'aki 'a e liliu.
- (3) Ko ha kautaha fakapa'anga laiseni 'oku pehē kuo liliu 'a 'ene konisitutone 'o 'ikai ke 'uluaki ma'u 'a e ngofua mei he Pangike Pule ki ha me'a 'oku fiema'u ke 'uluaki fakangofua 'e he Pangike, 'e lau ia kuo ta'e'aonga.
- (4) Ko ha kautaha fakapa'anga laiseni, 'oku 'ikai faipau ki he kupu' ni, 'o kapau kuo mo'ua, 'e halaia ki he hia pea 'e mo'ua ki he tautea pa'anga 'o 'ikai ke laka hake 'i he \$2,000.

11A Pangike Pule ke ne fakangofua 'a e ngaahi liliu³⁴

- (1) Kuo pau ki ha kautaha fakapa'anga laiseni ke ne 'uluaki ma'u 'a e ngofua mei he Pangike Pule, 'i ha hoko 'o ha kole ki he Fakamaau'anga 'i he Lao ki he Ngaahi Kautaha 'o fokotu'u he felotoi pe fokotu'utu'u fekau'aki mo e kautaha fakapa'anga laiseni ko ia. Kuo pau ke toe 'oatu 'e he kautaha fakapa'anga laiseni ki he Pangike Pule ha —
 - (a) fanongonongo 'o e fakataha kotoa pe kuo tu'utu'uni 'e he Fakamaau'anga; mo e
 - (b) fakamatala 'o fakamahino 'a e ola 'o e felotoi pe fokotu'utu'u fakatatau ki he Lao ki he Ngaahi Kautaha.
- (2) 'E ngofua ki ha kautaha fakapa'anga laiseni kuo lesisita 'i Tonga ni, 'i he fakangofua tohi 'e he Pangike Pule ke —
 - (a) fakahoko ha fakataha'i 'a e ua ko e taha (merger);

- (b) fakatahataha'i;
 - (c) fakama'opo'opo; pe
 - (d) fakatau mai mo ma'u ha koloa 'a ha,
kautaha fakapa'anga laiseni kehe.
- (3) Kuo pau ki he kau tohi kole 'i he kupu si'i (1) ke nau 'oatu ki he Pangike Pule ha ngaahi fakamatala kehe 'oku fiema'u.
- (4) Kuo pau ke fakakaukau'i 'e he Pangike Pule pe —
- (a) ko e fokotu'utu'u 'e iku ki ha fakasi'isi'i lahi 'o e fe'au'auhi 'i he ngaahi ngaue fakapa'anga;
 - (b) ko e kautaha fakapa'anga laiseni 'e faipau ki he Lao 'i he fakahoko 'o e ngaue ko ia; pea
 - (c) ko e ngaue ko ia 'oku tatau mo fe'unga mo e lelei 'a e kakai.
- (5) Ko ha kautaha fakapa'anga laiseni, 'oku 'ikai faipau ki he kupu ni 'e halaia ki he hia pea 'e ala mo'ua 'i ha'ane halaia ki he tautea pa'anga 'o 'ikai laka hake 'i he \$100,000.

KONGA III - SINO'I PA'ANGA MO E PA'ANGA MOHE

12 Sino'i pa'anga si'isi'i taha

- (1) Ko e kautaha faka-pa'anga laiseni kotoa pe 'i he Lao ni kuo pau ke ne tauhi —
- (a) kapau 'oku lesisita'i Tonga' ni, 'a e sino'i pa'anga kuo 'osi totongi mo e pa'anga mohe; pea
 - (b) kapau 'oku lesisita 'i tu'apule'anga, 'a e sino'i pa'anga kuo tuku atu mo e pa'anga mohe 'i Tonga ni,

'i ha mahu'inga si'isi'i taha mo potupotu tatau 'e ala tu'utu'uni 'e he 1 Pangike Pule 'o fakatau mo e ngaahi tu'unga pa'anga 'oku tali fakavaha'apule'anga. Ko e potupotu tatau ko ia 'e 'ikai si'i ange 'i he peseti 'e 8'o e fakakatoa 'o hono fuatautau 'o e fakatu'utamaki 'e ala hoko 'i he ngaahi koloa ki ha tokotaha laiseni kuo lesisita 'i Tonga' ni.
- (2) Ko e mahu'inga si'isi'i taha 'oku ha 'i he kupu si'i (1) ke foaki ha laiseni 'i he kupu 8, kuo pau 'e 'ikai si'i hifo 'i he \$2,000,000.
- (3) 'E ngofua ki he Pangike Pule ke tu'utu'uni pau 'a e ngaahi mahu'inga si'isi'i taha 'o e tu'unga sino'i pa'anga ki he kulupu fakama'opo'opo, 'i ha me'a fekau'aki mo ha kautaha fakapa'anga laiseni kuo lesisita 'i Tonga.

13 Fakangatangata 'o e ngaahi totongi-tupu 13

- (1) Kuo pau 'e 'ikai ha kautaha faka-pa'anga laiseni ke ne fakahā pe totongi atu ha totongi-tupu (dividend) pe fai ha totongi kehe pe fakafoki ha pa'anga mei ha tupu —
 - (a) 'o kapau 'e maumau'i 'a e kupu 12 pe kupu 28; pea
 - (b) 'i ha ngaahi totongi 'oku laka hake he pa'anga kuo ma' u he ngaue 'i he ta'u 'oku felave'i mo ia 'o 'ikai tomu'a ma'u 'a e ngofua mei he Pangike Pule.
- (2) Ko ha kautaha faka-pa'anga laiseni 'oku ne maumau'i 'a e kupu si'i (1), 'e halaia ki he hia pea 'e ala mo'ua 'i ha'ane halaia ki ha tautea pa'anga 'o 'ikai laka hake 'i he \$100,000.

14 Liliu 'o e pule'i

- (1) Fakataau ki he kupu si'i (2) mo e kupu 14A 'e ngofua ki ha kautaha faka-pa'anga laiseni 'i ha tomu'a tali 'i ha tohi 'e he Pangike Pule ke fakahoko 'a e liliu 'o e pule'i.³⁵
- (2) Kuo pau ki he Pangike Pule ke ne tu'utu'uni 'a e liliu hono pule'i 'i he kupu si'i (1) 'aki hono fakakaukau'i 'a e ngaahi me'a ko 'eni —
 - (a) ha fakataau kuo 'osi alea'i, liliu pe ha to e founga ke tuku atu 'aki 'a e pa'anga 'inasi, mo 'oatu pe tuku atu ha pa'anga 'inasi fo'ou;
 - (b) ha felotoi kuo fokotu'u pe fokotu'utu'u 'i ha kole kuo fai ki he Fakamaau'anga 'i he Lao ki he Ngaahi Kautaha; mo
 - (c) ha to e me'a pe ha founga fa'u 'oku ne kaunga hangatonu pe 'ikai kaunga hangatonu ki he liliu 'o e pule'i pe ngaahi mafai 'oku ngaue'aki ki he ngaahi 'inasi kuo totongi.
- (3) Ko ha kautaha faka-pa'anga laiseni 'oku ne maumau'i 'a e kupu' ni, 'e halaia ki ha hia pea 'e ala mo'ua 'i ha'ane halaia ki ha tautea pa'anga 'o 'ikai laka hake 'i he \$100,000 pea ko ha teu liliu pe tuku atu 'e ngofua ke tu'utu'uni 'oku 'ikai ke lau pea ta'e'aonga.

14A Ma'u mai 'o e pule'i , pule lahi pe fakalahi 'a e pule lolotonga³⁶

- (1) Ko ha taha, 'oku ngaue fakahangatonu, 'ikai fakahangatonu, pe fakahoko fakataha mo ha kakai kehe, pe 'oku ne fokotu'u ke ma'u mai ha pule'i, pule'i lahi pe fakalahi 'a e pule'i lolotonga 'i ha kautaha fakapa'anga laiseni 'i ha founga 'e a'u pe fakalaka 'i he fakangatangata ko e peseti 'e 10 'o e sino'i pa'anga 'a e kautaha ko ia pe ko e ngaahi totonu paloti, kuo pau ke ne 'uluaki ma'u 'a e ngofua mei he Pangike Pule, 'i he tohi kole ki he Pangike Pule 'i he taimi si'isi'i taha ko e 'aho 'e 90 kimu'a 'i he 'aho 'oku fokotu'u ke fakahoko ai 'a e ma'u mai.

- (2) Ko e tohi kole 'i he kupu si'i (1) Kuo pau ke kau ki ai 'a e ngaahi tohi mo e fakamatala 'a ia 'e fiema'u 'e he Pangike Pule.
- (3) 'I he tu'utu'uni ki ha tohi kole 'i he kupu si'i (1), kuo pau ki he Pangike Pule ke —
- (a) sivi'i ha ngaahi uesia 'e malava ke hoko ki he tu'unga malu fakapa'anga 'a e kautaha fakapa'anga laiseni; mo
- (b) fakahoko ha ngaue ke vakai'i 'a e puipuitu'a 'a e kau tohi kole pea ke fiemalie kuo ne 'ilo'i totonu mo e 'ulungaanga 'o e kau pule 'oku fokotu'u.
- (4) Kuo pau 'e 'ikai ngofua ki he Pangike Pule ke tali ha tohi kole 'o kapau —
- (a) 'oku 'ikai ke fiemalie ki ha me'a 'i he kupu si'i (3);
- (b) ko ha uesia ki he fakafepaki'i 'a e fe'au'auhi 'e mahino 'aupito 'oku laka ange ia 'i he ngaahi uesia lelei 'e malava ke hoko mei he ngaue fakapa'anga ko ia;
- (c) ko e liliu 'oku fokotu'u ko hono ola ko e 'ataakai fe'au'auhi 'oku 'ikai ke longomo'ui pe ngaahi ngaue 'oku pule'i fakafaha'itaha; pe
- (d) ko e ngaue fakapa'anga ko ia 'e kaunga kovi ki he tu'unga fakapangike mo fakapa'anga 'a e Fonua.
- (5) Ko ha kautaha fakapa'anga —
- (a) 'oku ne ilo pe te ne 'ilo ki ha fokotu'u ke ma'u mai ha pule'i 'i he kupu si'i (1) kuo pau ke ne fanongonongo ki he Panigke Pule, 'i he taimi vavetaha 'e ala lava, kae 'oua 'e tomui 'i he 'aho hokohoko 'e 30 mei he 'aho na'e 'ilo ai, 'o fakahā 'i he fanongonongo ko ia 'a e ngaahi makatu'unga 'o e ngāue fakapa'anga ko ia; pe
- (b) te ne 'ilo 'a e ngaahi 'ataakai puipuitu'a oku mahino ai ko ha fa'ahinga 'i he kau pule kuo fokotu'u pe ko e kau pule lolotonga, pea tautautefito ki he kau pule 'oku mafai ke pule'i 'a e kautaha fakapa'anga laiseni, 'oku 'ikai ke nau toe hoko ko ha kakai 'oku taau mo totonu, kuo pau ke ne fanongonongo ia ki he Pangike Pule 'i loto 'i he 'aho 'e 10 'o e 'ilo ko ia.

KONGA IV - KO HONO TOKANGA'I 'O E NGAHI KAUTAHA FAKA-PA'ANGA LAISENI

15 Pangike Pule ke tokanga'i 'a e ngaahi kautaha faka-pa'anga laiseni

- (1) Kuo pau ki he Pangike Pule ke fakahoko 'a hono tokanga'i fakapotopoto 'a e ngaahi kautaha fakapa'anga laiseni ke lava 'o tauhi ma'u 'a e loto hangamalie (confidence) 'a e kakai 'i he founa ngaue mo e ma'uma'uluta 'a e ngaahi me'a fakapa'anga pea ke malu'i 'a e ngaahi fiema'u 'a e kau fakahū pa'anga, kakai 'oku nau fakafofonga'i mo e kau invesitoa mo e kakai fakalukufua.³⁷

- (2) 'E ngofua ki he Pangike Pule ke ne fiema'u 'a e ngaahi kautaha faka-pa'anga laiseni pe ha kupu fekau'aki pe ngaahi va'a pe ni'ihi felave'i pe ko ha ni'ihi 'oku nau ngaue'aki 'a e mafai ke pule'i 'a ia 'oku faka'uhinga'i 'i he Lao ni ke faile 'i he Pangike Pule 'a e ngaahi fakamatala, ngaahi 'akauni faka-pa'anga pe fakamatala felave'i mo 'enau pisinisi 'o fakatatau ki he tu'utu'uni 'a e Pangike Pule.³⁸
- (3) 'E ngofua ki he Pangike Pule ke 'oatu 'i ha tohi 'a e ngaahi fakamatala fakapotopoto, ngaahi fakahinohino, ngaahi fekau mo e ngaahi ngaue kehe fekau'aki mo e ngaahi me'a ki he pule'i mo e tokanga'i, 'o kau ki ai 'a e ngaahi fiema'u ki he laiseni, ko hono ma'u mo pule'i 'o e ngaahi kautaha fakapa'anga laiseni.³⁹

16 Fakamatala ke 'oatu ki he Pangike Pule

- (1) 'E ngofua ki he Pangike Pule ke fiema'u mei ha kautaha faka-pa'anga laiseni ki he ngaahi taumu'a 'o e kupu 15 'i he foomu kuo tu'utu'uni —
- (a) 'o 'ikai tomui 'i he 'aho pisinisi 'e 15 mei he 'aho ngaue fakamuimui 'oku felave'i mo ia, pe 'i loto 'i ha toe taimi 'e ngofua ki he Pangike Pule ke ne tu'utu'uni, 'o fakamatala fakamahina 'o e ngaahi koloa mo e ngaahi mo'ua;⁴⁰
- (b) 'o 'ikai tomui 'i he 'aho pisinisi 'e 15 mei he 'aho ngaue fakamuimui 'oku felave'i mo ia, pe 'i loto 'i ha toe taimi 'e ngofua ki he Pangike Pule ke ne tu'utu'uni, 'o fakamatala fakamahina 'o e tupu mo e mole;⁴¹
- (c) 'ikai tomui 'i he mahina 'e 3 'i he ngata 'o e ta'u faka-pa'anga takitaha 'o e kautaha faka-pa'anga laiseni, 'a e tatau 'o e tohi palanisi kuo 'aotita'i mo e fakamatala tupu mo e mole ki he ta'u koia;
- (d) 'a e tohi fakamo'oni 'o e faipau ki he kupu 26(1) pea fakamo'oni 'i 'oku 'ikai ha talekita pe pule (pe tokotaha kuo tu'utu'uni 'e he Pangike Pule ko ha tokotaha, 'oku ngaue 'i he lakanga pule) 'oku ne ma'u lakanga 'o maumau 'i 'a e kupu 26 pe ko ha fa'ahinga fekau, ngaahi fakamatala fakapotopoto pe ko ha fa'ahinga ngaue pe tu'utu'uni kehe kuo 'oatu 'e he Pangike Pule fekau'aki mo e kaveinga ko ia; pea⁴²
- (e) mo ha to e fakamatala, 'e ala fiema'u 'e he Pangike Pule ki he taumu'a 'o e Lao' ni.
- (2) 'E ngofua ki he Pangike Pule ke ne fiema'u 'a e tohi fakamo'oni mei ha 'aotita mei tu'a 'o ha kautaha faka-pa'anga laiseni, ke fakamo'oni 'i 'a e tonu 'o ha ngaahi fakamatala faka-pa'anga 'oku tuku atu 'i he Lao ni.

17 Mafai ke hilifaki tautea

'E ngofua ki he Pangike Pule ke ne hilifaki ha ngaahi tautea 'i he Lao ni ki ha kautaha faka-pa'anga laiseni, kuo —

- (a) fakatuai'i 'a hono fakahu 'a e ngaahi lipooti pe ngaahi fakamatala pe pulusi 'a ia 'oku tu'utu'uni 'e he lao, ngaahi tu'utu'uni, ngaahi fekau pe ngaahi fakahinohino kehe;
- (b) 'ikai tali ke fakangofua 'a hono sivi'i 'a e ngaahi ngaue 'o e kautaha;
- (c) fai ha fakamatala loi felave'i mo ha kole pe lipooti 'oku fiema'u 'i he Lao ni; pe
- (d) ne maumau'i ha fakamatala fakapotopoto, fekau, ngaue pe tu'utu'uni 'oku 'oatu 'e he Pangike Pule 'o fakatatau ki he Lao ni pe ko ha Lao kehe.⁴³

18 Tautea fakangaue

'E ngofua ki he Pangike Pule ke ne —

- (a) hilifaki ha ngaahi tautea fakangaue 'o 'ikai laka hake he \$5000 'i hono maumau'i 'o e kupu 17 'i ha'ane tu'utu'uni, pea mo ha to e tautea 'oku 'ikai laka hake 'i he \$1000 ki he 'aho takitaha 'o e maumau lao; pea
- (b) tu'utu'uni ki he kautaha faka-pa'anga laiseni 'i ha fanongonongo tohi ke fakahoko ha ngaue kuo tu'utu'uni pau.

19 Faka'ikai 'o ha tautea

'I ha faka'ikai'i 'e ha kautaha faka-pa'anga laiseni ha tautea kuo tu'utu'uni 'i he Lao ni, kuo pau ke ne —

- (a) 'i loto 'i he 'aho 'e 14 mei he 'aho 'o e fanongonongo 'o e tautea ko ia, fakahū 'a e ngaahi 'uhinga 'o 'ene faka'ikai'i ki he Pangike Pule; pea
- (b) 'i he lava 'o hono fakakaukau'i 'o e ngaahi 'uhinga faka'ikai ko ia na'e fakahū, 'e ngofua ki he Pangike Pule ke ne fakapapau'i, liliu pe fakafoki 'a e tautea.

20 Malu mo e ngaahi faka'atā

(1) Ko e tokotaha kuo ne ma'u ha 'ilo 'i he'ene lakanga ko e talekita, pule, 'ofisa, taha ngaue, 'aotita pe fakafofonga 'o ha kautaha faka-pa'anga laiseni, pe 'i he'ene fakahoko ha fatongia 'i he Lao ni, kuo pau ke 'ikai ke ne fakahā ki ha taha ha fakamatala fekau'aki mo ha taha 'oku' ne ngaue'aki 'a e kautaha faka-pa'anga ko ia tuku kehe —

- (a) 'i ha fakamafai tohi 'e he taha 'oku ne ngāue'aki pe ko ha'ane fakafofonga fakalao;
- (b) ka fiema'u fakalao ke pehē 'e ha Fakamaau'anga mafai fe'unga 'i Tonga ni pe 'i ha ngaahi tu'utu'uni 'oe Lao ni pe 'i he Lao ki he Fe'ave'aki Fakapulipuli 'a e Pa'anga Kaka mo e Pa'anga Hiamatea;⁴⁴
- (c) ki he taumu'a ke fakahoko'aki 'ene fatongia 'i he Lao ni; pe

- (d) 'i ha fakamafai tohi 'e he taha 'oku ne ngaue'aki pe ko ha'ane fakafofonga fakalao ke tukuatu ki ha tokotaha, 'i ha kole ngaue ngofua totonu, ha tu'unga pa'anga fakalukufua, kuo pau ke tuku atu ha tatau 'o kapau 'e kole 'e he tokotaha ko ia.
- (2) Ko e tokotaha 'oku fakahā ki ai ha fakamatala, ko e'uhi ko e kupu si'i (1) kuo pau ke 'ikai fakahā pe ngaue'aki 'a e fakamatala ko ia tukukehe fakatatau ki he lao.

21 Hia

Ko ha taha 'oku ne maumau'i 'a e kupu 20 'e halaia ki he hia pea 'e ala mo'ua 'i hano fakahalaia'i ki he tautea pa'anga 'o 'ikai laka hake 'i he \$100,000 pe ngaue popula 'o 'ikai laka hake 'i he ta'u 'e 10.

22 Fakahā 'e he Pangike Pule

'E ngofua ki he Pangike Pule ke ne fakahā 'i ha founa malu ha ngaahi fakamatala felave'i mo ha kautaha fakapa'anga laiseni ki ha ma'u mafai 'oku ne tokanga'i 'i ha fonua kehe ki ha ngaahi 'uhinga ko hono ngaue'aki 'a e ngaahi fatongia 'oku tatau mo ia 'oku 'oatu 'e he Pangike Pule 'i he Lao ni.

23 'Aotita'i 'o e ngaahi fakamatala

- (1) Kuo pau ki ha kautaha faka-pa'anga laiseni, 'i he loto ki ai 'a e Pangike Pule ke ne fokotu'u ha 'aotita ki he ta'u fakapa'anga takitaha.
- (2) Ko e 'atita 'o e kautaha fakapa'anga laiseni kuo pau ke ne —
- (a) fakahoko 'i he ta'u kotoa 'a e 'aotita 'o e ngaahi fakamatala pa'anga, 'o kau ki ai 'a e ngaahi fakahā, 'a ia 'oku felave'i 'o fakatatau ki he ngaahi tu'unga fakatauhitohi mo 'aotita fakavaha'apule'anga;⁴⁵
- (b) 'oatu ki he Pangike Pule ha fakakaukau 'o fakakau ki he ngaahi fakamatala pa'anga 'oku ne fakapapau'i ko e ngaahi fakamatala 'oku kakato pea 'oku ne 'oatu 'a e fakamatala 'oku mo'oni mo totonu fekau'aki mo e tu'unga fakapa'anga 'o e kautaha faka-pa'anga laiseni;⁴⁶
- (c) fakahoko ha ngaahi fatongia kehe 'e fiema'u 'i he Lao ni, pe ha Lao mo ha Ngaahi Tu'utu'uni kehe;
- (d) fakahā ki he Pangike Pule ha fakamatala felave'i mo e tu'unga 'o e kautaha faka-pa'anga laiseni, 'i ha fakakaukau 'a e 'aotita 'o e kautaha faka-pa'anga laiseni 'oku 'ikai malava 'o totongi hono mo'ua pe 'oku 'i ha faingata'a'ia faka-pa'anga lahi pe kuo ne maumau'i ha ngaahi tu'utu'uni 'o e Lao ni pe ha Lao kehe; pea
- (e) 'o ka fiema'u 'e he Pangike Pule, alea hangatonu mo 'oatu ha to e fakamatala 'e fiema'u.

- (3) 'E ngofua ki he Pangike Pule ke fokotu'u ha 'aotita mei tu'a ke fakahoko 'a e 'aotita faka-pa'anga pe fakahoko ngaue 'i ha kautaha faka-pa'anga laiseni pea ko ha fakamole kuo fakahoko kuo pau ke totongi 'e he kautaha faka-pa'anga laiseni.
- (4) Kuo pau 'e 'ikai fakahoko ha ngaahi hopo tautea fakasivile pe hia ki ha 'aotita tupu mei he'ene tuku atu ha fakamatala ki he Pangike Pule 'i he Lao ni.

24 Pulusi 'o e ngaahi fakamatala fakapa'anga

- (1) Kuo pau ki ha kautaha faka-pa'anga laiseni, 'o 'ikai tomui ange 'i he mahina 'e 4 mei he ngata'anga 'o e ta'u fakapa'anga taki taha —
 - (a) ke 'oatu ki he Pangike Pule 'i ha 'aho 'e 30 kimu'a 'i hono pulusi; pea
 - (b) pulusi 'i ha fa'ahinga nusipepa 'oku tufaki 'i Tonga ni, tu'o taha 'i he uike, 'i he uike hokohoko 'e fa ha tatau 'o 'ene tohi palanisi mo e fakamatala tupu mo e mole kuo 'osi 'aotita'i.⁴⁷
- (2) Kuo pau ki he kautaha faka-pa'anga laiseni 'i he ngaahi taumu'a 'o e kupu ni ke fakakau 'a e ngaahi ngaue 'o e va'a 'i Tonga ni 'o ha kautaha faka-pa'anga laiseni kuo lesisita 'i muli.
- (3) 'E ngofua ki he Pangike Pule ke ne tu'utu'uni 'a e fakafotunga 'o e fakahā 'a e ngaahi fakamatala pa'anga 'o e ngaahi kautaha faka-pa'anga laiseni 'o makatu'unga fakataautaha pe fakatahataha.⁴⁸
- (4) Kuo pau ke hilifaki 'e he Pangike Pule 'a e tautea fakangaue 'o 'ikai laka hake 'i he \$10,000 ki he talekita mo e pule kotoa pe 'o ha kautaha fakapa'anga laiseni 'oku ne maumau'i 'a e ngaahi tu'utu'uni 'o e kupu ni.

25 Sivi

- (1) 'E ngofua ki he Pangike Pule, mei he taimi ki he taimi ke ne sivi pe tu'utu'uni ke fai hano sivi 'o e ngaahi tohi, ngaahi 'akauni mo e ngaahi fehu'aki 'a ha kautaha faka-pa'anga laiseni mo 'ene ngaahi kautaha fekau'aki, va'a mo ha tokotaha fekau'aki.
- (2) 'E ngofua ki he Pangike Pule ke ne tuku atu ki ha taha hono ngaahi mafai ke sivi 'i he kupu ni pe kole 'a e tokoni 'o ha kau taukei fakatekinikale 'i hono ngaue'aki 'a e ngaahi mafai ko ia.⁴⁹
- (3) 'E ngofua ki he Pangike Pule ke ne —
 - (a) fakahoko 'a e sivi, 'o tomu'a fanongonongo pe 'ikai;
 - (b) fiema'u ha ngaahi fakamatala, pea ke 'omai 'a e ngaahi tohi, 'akauni mo ha ngaahi fakmatala 'e ala fiema'u ke fakahoko 'a e sivi;
 - (c) hiki ha tatau mo 'ave ha ngaahi pepa pe ngaahi fakamatala 'oku tauhi faka'elekitulonika mei he ngaue'anga 'o e kautaha fakapa'anga laiseni; mo

- (e) fiema'u 'a e ngaahi tatau ko ia ke fakamo'oni'i koe tatau mo'oni 'o e ngaahi tohi 'oku tauhi 'e he kautaha faka-pa'anga laiseni.

Tuku kehe, 'i he ngaahi taumu'a 'o e kupu ni, 'o ka fiema'u ke fai ha hū ki ha feitu'u 'oku 'ikai pule'i 'e he kautaha faka-pa'anga laiseni, kuo pau ki he Pangike Pule ke ma'u ha tohi kumi koloa mei he Fakamaau'anga ki he taumu'a ko ia.

- (4) Kuo pau ke fakahoko 'e he Pangike Pule 'a e sivi kapau 'oku 'i ai ha 'uhinga ke ne tui ko e kautaha fakapa'anga laiseni ko ia 'oku —
- (a) fakahoko pisinisi 'i ha founga 'oku 'ikai fakalao pe 'ikai fakapotopoto; pe
- (b) 'oku 'i ha tu'unga fakatu'utamaki 'o 'ikai lava ke totongi hono moua pe 'oku teu ke taofi fakataimi hono totongi 'o e ngaahi mo'ua.
- (5) Ko e tokotaha ngaue kotoa 'o ha kautaha faka-pa'anga laiseni, kautaha fekau'aki, va'a pe taha fekau'aki 'oku ne maumau'i 'a e ngaahi tu'utu'uni 'o e kupu ni kuo pau ke mo'ua ki ha tautea fakangaue 'oku 'ikai laka hake 'i he \$1,000 ki he 'aho takitaha 'oku hokohoko ai 'a e maumau.

26 Ta'ofi mei he lakanga pule

- (1) Kuo pau 'e 'ikai ha taha 'e fokotu'u pe fili koe talekita pe ki ha lakanga pule 'o ha kautaha faka-pa'anga laiseni 'a ia —
- (a) kuo ne ngaue 'i ha lakanga tatau 'i ha kautaha faka-pa'anga laiseni 'i Tonga pe 'i ha feitu'u kehe 'a ia na'e 'osi fakafoki 'ene laiseni pe na'e 'osi veteki 'e ha fakamaau'anga;
- (b) kuo 'osi tautea 'e ha fakamaau'anga 'i ha fonua ki ha hia felave'i mo e ta'e faitotonu;
- (c) 'oku pe faka'au ke hulutu'a hono mo'ua 'o 'ikai lava ke totongi (bankrupt) pe kuo fakahoko ha fa'ahinga fokotu'utu'u mo 'ene kakai 'oku mo'ua ki ai ;
- (d) kapau kuo 'ikai ke fakahū mai 'e he kautaha faka-pa'anga laiseni 'a e tohi fakamo'oni 'oku fiema'u 'e he Pangike Pule 'o fakatatau ki he kupu 16(1)(d);⁵⁰
- (e) kuo ngaue 'i ha ngaahi tu'unga ngaue tatau 'i ha kautaha faka-pa'anga laiseni pea kuo fakamalolo'i mei ai 'o fakatatau ki he kupu 33;⁵¹
- (f) kuo fakata'e'aonga'i pe ta'ofi fakataimi mei he ngaue fakapalofesinale 'o makatu'unga 'i he 'ulungaanga ta'efe'unga fakafifo'ituitui;⁵²
- (g) 'oku 'ikai ke fe'unga 'ene ma'u 'a e 'ilo mo e taukei fakapa'anga;⁵³
- (h) ko e 'ofisa pe toko taha ngaue 'o ha kautaha faka-pa'anga laiseni kehe tuku kehe 'o kapau 'oku pule'i tatau 'a e ongo sino;⁵⁴

- (i) 'oku 'ikai ke nofo 'i he feitu'u 'oku tu'u ai 'a e kautaha faka-pa'anga laiseni tuku kehe 'o kapau 'e fakangofua 'e he Pangike Pule ha me'a kehe;⁵⁵ pe
- (j) kau 'i he makatu'unga pe ngaahi makatu'unga 'a ia 'e ngofua ke fokotu'u 'e he Pangike Pule 'i ha tohi fekau, fakamatala fakapotopoto pe 'i ha ngaahi ngaue pe ngaahi tu'utu'uni.⁵⁶
- (2) Ka 'i ai ha taha te ne tali ha fokotu'u 'o maumau'i ai 'a e kupu si'i (1) 'e halaia ki he hia pea 'e ala tautea ia 'i ha'ane halaia ki he tautea pa'anga 'o 'ikai laka hake 'i he \$100,000 pe ngaue popula ki ha vaha'a taimi 'o 'ikai laka hake 'i he ta'u 'e 10.
- (3) Ka 'i ai ha taha kuo fokotu'u pe fili ko e talekita pe ki ha lakanga pule 'o ha kautaha faka-pa'anga laiseni, kuo pau ke ngata 'ene ma'u 'a e lakanga ko ia kapau 'e fakata'e'aonga'i fakatatau ki he kupu si'i (1).

26A Mo'ua makehe 'a e kau talekita mo e kau pule⁵⁷

- (1) 'O tanaki atu ki ha fa'ahinga mo'ua 'oku hilifaki 'i he ngaahi kupu 'o e Lao' ni pe ko ha Lao kehe, 'e ngofua ki ha talekita pe pule ngaue 'o ha kautaha faka-pa'anga laiseni ke fakamo'ua ia 'e ha fakamaau'anga lao ki ha mole pe maumau kuo hoko ki he kautaha faka-pa'anga laiseni, koe'uhi ko e matu'aki ta'etokanga pe 'ulungaanga ta'efe'unga 'i he'ene loto ki ai, 'i he fakahoko hono ngaahi fatongia mo e ngaahi ngafa ko e talekita pe pule ngaue 'o e kautaha ko ia, 'o hangē ko ia 'e hoko.

Ka kuo pau ki ha talekita pe pule ngaue na'e ngaue 'i he fekau 'a e Pangike ke 'ikai mo'ua fakafu'ituitui ia ki ha fakahoko pe 'ikai fakahoko 'e he Pangike kapau na'e fakahoko pe 'ikai fakahoko 'i he laumalie lelei.

- (2) Ko e ngaahi ngaue ke toe ma'u mai 'a e ngaahi maumau kuo pau ke kamata ia 'e he kautaha faka-pa'anga laiseni, 'i loto 'i he ta'u 'e tolu hono 'ilo'i 'a e ta'etokanga pe 'ulungaanga ta'efe'unga 'oku ha 'i he kupu si'i kimu'a.

27 Ngaahi ngaue fakapa'anga 'oku ngofua⁵⁸

- (1) 'E ngofua ke fakahoko 'e ha ngaahi kautaha faka-pa'anga laiseni 'a e ngaahi ngaue pe ko 'eni —
 - (a) tali ha ngaahi fakahū pa'anga pe ha ngaahi pa'anga ke totongi fakafoki mei he kakai, ka kuo pau ko e ngaahi pangike pe 'oku ngofua ke fakahoko 'a e ngaue ko ia;⁵⁹
 - (b) kau ki ai kae 'ikai fakangatangata pe ke tukuange atu ha nō pa'anga ki ha taha 'oku ne ngaue'aki pea mo ha nō pa'anga mokisi pea mo hono faka-pa'anga ha ngaahi fehu'aki fakakomesiale;
 - (c) fakatau mai mo fakatau atu ma'ae kautaha faka-pa'anga laiseni pe kinautolu 'oku nau ngāue'aki, ha ngaahi tohi fakamo'oni fakapa'anga

market (money market instruments) mo ha ngaahi tohi malu'i mo'ua (debt securities);

- (d) fakahoko ha ngaahi ngaue fe'ave'aki pa'anga;
- (e) 'i hano tomu'a fakangofua 'e he Pangike Pule, fakatau mai mo fakatau atu ha ngaahi pa'anga muli, kau ai mo ha ngaahi aleapau ki hano fakatau mai pe 'oatu ha ngaahi pa'anga muli 'i he kaha'u;
- (f) tuku mo tokanga'i ha ngaahi founa totongi, hangē ko e ngaahi kaati fakamo'ua, sieke folau (travelers' cheques) pe pa'anga 'ave fakapangike;
- (g) tauhi malu mo tokanga'i ha ngaahi me'a mahu'inga kau ai ha ngaahi tohi malu'i (securities);
- (h) fakahoko ngaue ke fakapapau'i 'a e tu'unga faka-pa'anga; pea
- (i) mo ha ngaahi ngaue kehe kuo fakangofua 'e he Pangike Pule.

(2)

- (a) Kuo pau ki ha kautaha faka-pa'anga laiseni ke kole ki he Pangike Pule ha ngofua ke ne ma'u ha ngaahi va'a 'oku nau fakahoko ha ngaahi ngaue kehe 'oku natula faka-pa'anga.
- (b) 'I hono fakakaukau'i 'e he Pangike Pule 'a e kole 'i he kupu si'i (a) kuo pau ke fakakaukau'i 'a e ngaahi me'a ko 'eni —
 - (i) pe ko e tokotaha kole 'oku ne ma'u 'a e naunau faka-pa'anga mo fakapule ke fakahoko 'aki 'a e ngaahi ngaue 'oku kole ki ai 'i ha founa 'oku taau mo fe'unga mo e fiema'u 'a e kakai; pea
 - (ii) mo e ngaahi fakatu'utamaki mei he ngaahi ngaue ko eni 'e ala hoko ki he kautaha faka-pa'anga laiseni. 'E ngofua ki he Pangike Pule ke ne fakamafai'i ha ngaahi fokotu'utu'u fakapotopoto mo ha ngaahi malu'anga 'e fiema'u 'i he Lao' ni.

- (3) 'E ngofua ki he Pangike Pule ke ne fakangofua 'i ha tohi fekau pe fakamatala fakapotopoto ha fa'ahinga fiema'u fakapotopoto pe ngaahi ngaue ke ngaue'aki 'e he ngaahi kautaha faka-pa'anga laiseni, 'i ha makatu'unga fakatautaha pe fakatahataha, 'o hangē ko ia 'oku felave'i ki he ngaahi tu'utu'uni fakalotongaue, pa'anga ngaue, pa'anga tefito, mahu'inga fakapa'anga, ngaahi ngaue, ngaahi me'a 'oku tuku ki tu'a, fakakalakalasi 'o e ngaahi koloa, faingata'a totongi tupu, faingata'a fakanō, faingata'a fakapa'anga, faingata'a fakainivesitoa pe ha ngaahi faingata'a kehe pe, 'a ia 'oku fiema'u 'e he Lao ni pe ko ha Lao kehe, pe 'i he tu'utu'uni 'a e Pangike Pule 'o fakatatau ki he ngaahi ngaue mo e ngaahi tu'unga malu fakavaha'apule'anga.⁶⁰

28 Ngaahi fakangatangata pau

- (1) Ko e 'uhi ko e ngaahi taumu'a 'o e kupu' ni —

- (a) “**ikai malu'i**” ‘oku ‘uhinga ia ‘oku ‘ikai malu'i pe —
- (i) ko e mahu'inga 'o e totongi kimu'a pe founa faka-pa'anga kehe kuo tuku atu ki ha koloa malu'i 'oku 'ikai faingofua hono fakamaketi, 'oku lahi ange 'i he 4/5 'o e mahu'inga 'o e koloa malu'i ko ia 'i he fakamahu'inga 'a e Pangike Pule; pe
- (ii) ko e mahu'inga 'o e totongi kimu'a pe founa faka-pa'anga kehe kuo tuku atu ki ha koloa malu'i 'oku faingofua hono fakamaketi, 'oku lahi ange 'i he 4/5 'o e mahu'inga 'o e koloa malu'i ko ia 'i he fakamahu'inga 'a e Pangike Pule;
- (b) “**ngaahi fa'ahi fekau'aki**” ‘oku kau ki ai 'a e —
- (i) ngaahi kautaha fekau'aki, kau talekita, kau ngaue, kau ma'u 'inasi 'oku nau ma'u pe ngaue'aki 'a e pule'i pe mafai 'oku laka hake he peseti 'e 10 'o e ngaahi 'inasi 'o e kautaha faka-pa'anga laiseni;⁶¹ mo e
- (ii) kaingaofi 'o e kau talekita mo e kau ma'u 'inasi kau ai 'a e ngaahi mali, matu'a mo e fanau, mo ha kakai kehe 'oku hā 'i he kupu 2(1).⁶²
- (2) Kuo pau 'e 'ikai ngofua ki ha kautaha faka-pa'anga laiseni pe ko ha'ane va'a ngaue ke ne foaki ki ha taha pe kautaha, pe ha kulupu kakai fekau'aki ke tuku atu ki ha taha pe kautaha, ha totongi kimu'a, founa fakamo'ua, malu'i fakapa'anga, pe fakahoko ha fa'ahinga makatu'unga 'o ha toe mo'ua kehe, pe mo'ua —
- (a) 'a ia ko hono fakakatoa 'oku laka hake 'i he 25% 'o e lahi 'o e sino'i pa'anga 'o e kautaha faka-pa'anga laiseni fakatatau ki he tu'utu'uni 'a e Pangike Pule;
- (b) 'i he founa fakamo'ua 'ikai malu'i, 'oku 'ikai ke laka hake 'i he 10% 'o e lahi 'o e sino'i pa'anga 'o e kautaha faka-pa'anga laiseni fakatatau ki he tu'utu'uni 'a e Pangike Pule; pe
- (c) 'o kapau ko e fakakatoa 'o e tefito'i pa'anga kuo taimi ke totongi 'i he ngaahi nō tuku ki tu'a lalahi 'o e kautaha faka-pa'anga laiseni 'o fakatatau ki he palakalafi (a) mo (b) 'e laka ange 'i ha peseti 'o e pa'anga tefito 'o e kautaha faka-pa'anga laiseni 'a ia kuo tu'utu'uni 'e he Pangike Pule.⁶³

29 Ngaahi faka'atā

Kuo pau ke faka'atā 'a e ngaahi fehu'aki ko 'eni mei he ngaahi tu'utu'uni 'o e kupu 28(2) —

- (a) 'i he vaha'a 'o e ngaahi kautaha faka-pa'anga laiseni pea mo hono ngaahi va'a;
- (b) 'i he vaha'a 'o e ngaahi kautaha faka-pa'anga laiseni mo e ngaahi kautaha faka-pa'anga laiseni lesisita 'i tu'apule'anga 'a ia kuo tu'utu'uni 'e he Pangike Pule;⁶⁴

- (c) 'i he vaha'a 'o e ngaahi kautaha faka-pa'anga laiseni mo e Pangike Pule;
- (d) 'i he vaha'a 'o e ngaahi kautaha faka-pa'anga laiseni mo ha kautaha faka-pa'anga kehe kuo tali 'e he Pangike Pule;
- (e) fekau'aki mo e fakatau mai 'o e ngaahi liliu pa'anga faka-telekalafi;
- (f) fekau'aki moe fakatau mai 'o e ngaahi lau'i tohi fetongi pa'anga, fakataha mo e ngaahi tohi fakamo'oni 'o e tokotaha 'oku ha'ana 'a e koloa 'o kapau ko e tokotaha ko ia 'oku totonu ke ne ma'u 'a e totongi pa'anga 'i tu'apule'anga mei hano fakatau atu ha'ane koloa mei Tonga ni;
- (g) 'oatu ki he, pe malu'i 'e he Pule'anga Tonga; pe
- (h) felave'i mo e ngaahi nō 'oku malu'i kotoa 'aki 'a e pa'anga.⁶⁵

30 Ngaahi fakangatangata kehe

Kuo pau ke 'ikai ngofua ki he kautaha faka-pa'anga laiseni pe ko hano va'a ke ne —

- (a) no atu ki hano fakatau mai 'o ha, pe malu'i 'aki 'a hono ngaahi 'inasi;
- (b) tuku atu ki ha taha 'o 'ene ngaahi fa'ahi fekau'aki —
 - (i) ha totongi kimu'a, founa fakamo'ua pe malu'i, tuku kehe kapau 'oku tuku atu 'i he ngaahi tu'unga (terms) tatau, kau ai 'a e totongi tupu mo e koloa malu'i, mo e ngaahi founa fehu'aki tatau 'a e kautaha fakapa'anga laiseni mo e kakai; pea
 - (ii) ko e fakakatoa 'o ha founa fakamo'ua kuo tukuatu ki he ngaahi fa'ahi fekau'aki, kuo pau ke 'oua na'a to e laka hake he mahu'inga 'o e pa'anga tefito kuo tu'utu'uni 'a e kautaha faka-pa'anga laiseni fakatatau ki he tu'utu'uni 'a e Pangike Pule;⁶⁶
- (c) faka'ata ha totongi kimu'a pe founa fakamo'ua 'ikai malu'i ki he 'ene kau ngaue, 'o laka hake 'i he vahenga 'o e tokotaha ngaue ki he ta'u 'e taha;
- (d) kau 'i hano fakahoko, ma'ae kautaha pe 'i ha makatu'unga komisoni, ha fefakatau'aki fakakatoa pe fakamovetevete kau ai 'a e koloa hu mai pe hu atu ki tu'apule'anga pe ko ha kaunga fakahangatonu ki ha fa'ahinga ngaue 'oku 'ikai natula fakapa'anga.

Ka kuo pau 'e ngofua ki ha kautaha faka-pa'anga laiseni ke ne ma'u ha kaunga fakahangatonu ki he koloa ko eni 'i hano totongi'aki ha ngaahi mo'ua ki ai. Koe ngaahi koloa kotoa ko 'eni kuo pau ke tukuatu ha vaha'a taimi fe'unga fakatatau ki he tu'utu'uni 'a e Pangike Pule.

31 Fakangatangata ki he ma'u 'inasi

Kuo pau 'e 'ikai ngofua ki he kautaha faka-pa'anga laiseni ke ne —

- (a) ma'u pe puke ha 'inasi ma'ana 'i ha fa'ahinga ngaue 'e hoko 'a hono fakataha 'i kotoa 'o e mahu'inga 'o e ngaahi 'inasi ko ia 'oku laka hake 'i he peseti 'e 10 'o e sino 'i pa'anga 'a e kautaha faka-pa'anga laiseni fakatatau ki he tu'utu'uni 'a e Pangike Pule, tuku kehe kapau —
- (i) ko e 'inasi, na'e fakangofua tohi 'e he Pangike Pule, 'i ha va'a kautaha faka-pa'anga pe 'i ha kautaha na'e fokotu'u ke fakahoko fatongia ha taha kuo fokotu'u, taha kuo fakamafai pe talasiti fekau'aki mo e ngaue fakapangike;
- (ii) ko e 'inasi 'oku ma'u ko ha talasiti pe taha kuo fokotu'u pe 'oku fekau'aki mo hono fakatau mai pe fakatau atu 'i hono fiema'u 'i he, pe ma'ae 'akauni 'oe taha 'okune ngaue'aki; pe
- (iii) koe 'inasi 'oku ma'u 'i ha 'uhinga ke totongi 'aki ha mo'ua ki ai pea ko e 'inasi ko ia kuo pau ke tukuatu 'i ha vaha'a taimi fe'unga fakatatau ki he tu'utu'uni 'ae Pangike Pule;
- (b) ma'u fakalele pe fakangofua ha va'a kautaha ke fakahoko ha fa'ahinga pisinisi ta'e tomu'a ma'u ha fakangofua tohi mei he Pangike Pule 'i he Lao ni.⁶⁷

31A Maumau'i 'a e ngaahi fakangatangata⁶⁸

Kuo pau ki ha kautaha fakapa'anga laiseni 'oku ne maumau'i 'a e kupu 28, 30 mo e 31 ke ne fakatonutonu 'a e maumau 'i loto 'i ha mahina 'e ono, pe ha taimi loloa ange 'e fakangofua tohi 'e he Pangike Pule, 'i he 'ikai ke 'i ai ha fakangatangata ki hono ngaue'aki 'a e ngaahi tautea mo e ngaahi fakalelei ngaue kuo fokotu'u 'i he kupu 33 'e he Pangike Pule.

32 Fakalele 'o ha va'a fo'ou

- (1) Kuo pau ke 'ikai fakaava 'e ha kautaha faka-pa'anga laiseni hano va'a ngaue fo'ou 'i Tonga .ta'e tomu'a ma'u ha fakangofua tohi mei he Pangike Pule.
- (2) Kuo pau ki ha kautaha faka-pa'anga laiseni na'e fokotu'u 'i Tonga ke ne tomu'a ma'u ha ngofua tohi mei he Pangike Pule ke fakalele hano va'a pe va'a 'i tu'apule'anga.
- (3) Kuo pau ke 'ikai tali 'e he Pangike Pule ha kole ngofua 'i he kupu si'i (2) tuku kehe kapau 'oku ne fiemalie —
- (a) 'e malava 'e he Pangike Pule pea ne ma'u mo e ngaahi me'a ngaue ke tokanga'i lelei 'a e va'a pe va'a ngaue 'e fokotu'u 'i tu'apule'anga; pea
- (b) koe kautaha faka-pa'anga laiseni 'oku ne ma'u 'a e taukei fakalele ngaue-mo e faka-pa'anga ke fakahoko 'a e ngaue fakapangike 'i he va'a pe va'a ngaue 'i tu'apule'anga 'o 'ikai uesia 'a e ma'uma'uluta 'o e ngaahi me'a faka-pa'anga mo e malu 'a e ngaahi fiema'u 'a e kau fakahu pa'anga 'i Tonga ni mo tu'apule'anga.

33 Ngaahi tautea mo e ngaahi fakalelei ngaue⁶⁹

- (1) 'E ngofua ki he Pangike Pule ke ne hilifaki ha fa'ahinga founa ngaue 'i he kupu ni 'o kapau —
- (a) ko ha kautaha faka-pa'anga laiseni pe ko ha taha 'o 'ene kau 'ofisa, kau talekita pe kau ma'u 'inasi te ne maumau'i ha kupu 'o e Lao ni pe ko ha tohi fekau, ngaahi fakamatala fakapotopoto, pe ko ha ngaue pe tu'utu'uni 'oku tuku atu 'o fakatatau ki he Lao ni pe ko ha fa'ahinga Lao felave'i; pe
- (b) 'i he fakakaukau 'a e Pangike Pule, 'oku fakahoko 'e ha kautaha fakapa'anga laiseni ha ngaahi ngaue 'oku 'ikai ke fakapotopoto pea 'ikai ke malu 'o kau ai 'a e ngaue pe ko e 'ikai ke fakahoko ha ngaue, 'a ia 'e fepaki mo e ngaahi ngaue mo e ngaahi tu'unga malu fakavaha'apule'anga ki he ngaue fakapangike, 'a ia ko e ngaahi ola 'e malava ke hoko mei ai, 'o kapau 'e hokohoko atu, ko e ngaahi faingata'a ki ai, ki he'ene kasitoma pe ki he tu'unga fakapa'anga.
- (2) 'O kapau 'oku 'ikai ke tu'utu'uni 'i he Lao ni ke tautea pa'anga, 'e ngofua ki he Pangike Pule ke ne hilifaki ha ngaahi tautea 'o 'ikai laka hake 'i he \$1,000 ki he 'aho taki taha 'oku hokohoko ai 'a e maumau ko e ngaahi ngaue 'oku 'ikai ke fakapotopoto pe 'ikai ke malu.
- (3) 'I he 'ene vakai ki he ngaahi mo'oni'i me'a felave'i ki he maumau ko ia pe ko e ngaahi ngaue 'oku 'ikai fakapotopoto pe ngaahi ngaue 'oku 'ikai malu 'o ha kautaha faka-pa'anga laiseni, 'e ngofua ki he Pangike Pule ke —
- (a) tuku atu ha ngaahi fakatokanga tohi;
- (b) kau ki ha alepau tohi mo e poate talekita 'o e kautaha fakapa'anga laiseni 'oku 'oatu ai ha polokalama fakalelei ngaue; pea
- (c) tuku atu ha ngaahi tu'utu'uni tohi ke ta'ofi pe fakamama'o mei he ngaahi maumau ko ia pea mo e ngaahi ngaue 'oku hā 'i he kupu si'i hoko.
- (4) 'E ngofua ki he Pangike Pule ke ne fakahoko 'a e ngaahi ngaue ko 'eni —
- (a) ui ha fakataha 'a e kau ma'u 'inasi pe ko kinautolu 'o'ona kehe pea mo e poate 'o e kau talekita 'o e kautaha faka-pa'anga laiseni ke alea'i mo femahino'aki ki he ngaahi founa fakalelei ngaue ke fakahoko 'e he sino ko ia;
- (b) ta'ofi fakataimi 'a e tufaki pe totongi 'e he kautaha faka-pa'anga laiseni ha ngaahi totongi tupu pe ngaahi tupu 'i ha fa'ahinga founa;
- (c) fakakau atu ha fa'ahinga makatu'unga ki he laiseni 'a e kautaha fakapa'anga laiseni ke a'u ki he fiema'u ke fakalelei ha fa'ahinga maumau;
- (d) kole ki he sea 'o e poate 'o e kau talekita ke ui ha fakataha 'a e poate 'o e kau talekita ke vakai'i mo sivi'i 'a e ngaahi maumau koe'uhi ke fakahoko 'a e founa ngaue 'oku fiema'u ke veteki 'a e ngaahi

- maumau; 'i he'ene hoko, kuo pau ke kau atu ha fakafofonga 'e taha pe toko lahi ange ki he fakataha 'a e poate 'o e kau talekita;
- (e) ta'ofi fakataimi pe ta'ofi 'aupito mei he ma'u lakanga ha pule ngaue, 'ofisa pe toko taha ngaue 'o e kautaha faka-pa'anga laiseni, 'o makatu'unga 'i he mamafa 'o e maumau;
- (f) fekau ki he kautaha faka-pa'anga laiseni ke to'o 'a e sea pe ha fa'ahinga 'o e kau memipa 'o e poate 'o e kau talekita 'o e kautaha faka-pa'anga laiseni;
- (g) fakangatangata 'a e ngaahi mafai 'a e 'ofisa 'oku ne fakalele;
- (h) fekau ki ha taha pe toko lahi ange 'oku 'i ai 'enau pule lahi ke ngāue'aki 'a e pule ko ia 'i he kautaha faka-pa'anga laiseni ke fakatau pe tuku atu 'a e 'inasi ko ia 'i loto 'i ha taimi 'e tu'utu'uni 'e he Pangike Pule;
- (i) 'i he'ene fekau'aki mo e kakai 'oku hā 'i he kupu si'i kimu'a, ke ta'ofi pe fakamama'o mei he fetu'utaki ki he kautaha faka-pa'anga laiseni, poate, va'a pule, kau 'ofisa mo e kau ngaue;
- (j) fokotu'u ha 'aotita mei tu'a 'i he fakamole 'a e kautaha fakapa'anga laiseni ke ne fakahoko ha 'aotita fakapa'anga mo fakangaue 'i he ngaahi tu'utu'uni ngaue 'e tali 'e he Pangike Pule;
- (k) fakasi'isi'i 'a e pa'anga tefito 'a e kautaha faka-pa'anga laiseni 'a ia 'oku 'ikai ke fakafofonga'i 'i he 'ene ngaahi koloa pe uesia 'i he ngaahi mole;
- (l) fekau 'a e kautaha faka-pa'anga laiseni ke fakahu ha palani fakafoki 'a e pa'anga tefito 'i ha fotunga 'oku tali 'e he Pangike Pule;
- (m) tokoni ki he fakataha'i pe fakatau 'o e kautaha faka-pa'anga laiseni mo ha kautaha fakapa'anga 'oku malava ke totongi hono ngaahi mo'ua;
- (n) hilifaki 'a e ngaahi fakangatangata 'i he ngaahi ngaue 'a e kautaha faka-pa'anga laiseni;
- (o) fakafoki 'a e laiseni 'a e kautaha faka-pa'anga laiseni pea tu'utu'uni ki ai ke tamate'i 'a e kautaha 'i ha Lao 'oku felave'i ki ai;
- (p) fakafoki 'a e laiseni 'a e kautaha faka-pa'anga laiseni pea fokotu'u ha taha tanaki mai ki he kautaha 'o fakatatau ki he ngaahi kupu'i lao ki he taha tanaki mai 'i he Lao ni; pe
- (q) fakahoko ha toe ngaue kehe pe 'o fakatatau ki he ngaahi ngaue mo e ngaahi tu'unga malu fakavaha'apule'anga 'oku ngaue'aki ki he ngaahi kautaha faka-pa'anga laiseni.
- (5) Ko e hilifaki 'a e ngaahi tautea 'i he kupu 3(3), 18, 24(4), mo e 25(5) 'oku 'ikai ke fakangatangata ai 'a e ngaue'aki 'a e ngaahi kupu kuo tu'utu'uni 'i he kupu si'i (2), (3) mo e (4) 'o e kupu ni.
- (6) Kuo pau ki he Pangike Pule ke ne fanongonongo tohi 'a 'ene tu'utu'uni ki ha kautaha faka-pa'anga laiseni 'oku kau ki ai 'a e kupu si'i (1), (2), (3) mo e (4).

Kuo pau ki he kautaha faka-pa'anga laiseni ke tali 'i he tohi ki he Pangike Pule 'i loto 'i he 'aho ngaue 'e 14.

KONGA V - PULE'I FAKALAO MO E TATANAKI FAKALAO

34 Ngaahi lave ki he kautaha fekau'aki va'a pe taha fekau'aki

'I he konga ko enid'o e Lao, koe lave kotoa ki ha kautaha faka-pa'anga kautaha fekau'aki, va'a pe taha laiseni kuo pau ke kau kiai mo 'ene kautaha fekau'aki, va'a pe taha fekau'aki.

35 Tauhi 'o e koloa

(1) Ka 'i ai ha kautaha faka-pa'anga laiseni —

- (a) 'oku 'ikai lava ke fakakakato hono ngaahi fatongia pe ta'ofi fakataimi'ene totongi mo'ua;
- (b) na'e fokotu'u 'i tu'apule'anga, 'i ha taimi 'oku veteki fakalao, mo'ua 'oku hulu pe veteki 'i he fonua na'e lesisita ai;

ko e ngaahi koloa 'a e kautaha faka-pa'anga laiseni ko ia kuo pau ke ngaue'aki ke 'uluaki totongi 'a hono ngaahi mo'ua fakahu pa'anga Tonga ni 'i hono ngaahi mo'ua kehe.

(2) Kuo pau ki he kautaha faka-pa'anga laiseni kotoa kenau tauhi 'i Tonga ni 'a e kotoa ko hono mahu'inga 'oku 'ikai si'isi'i ange 'i he kotoa 'o e mahu'inga 'o hono mo'ua fakahu pa'anga 'i Tonga.

36 Ngaahi makatu'unga ka vakai'i 'e he Pangike Pule

'I ha —

- (a) fakahoko 'e ha kautaha faka-pa'anga laiseni ki ha Pangike Pule vakai'i 'e he 'oku 'ikai malava 'o totongi hono ngaahi mo'ua pe 'oku ngali 'e Pangike Pule a'u ki he tu'unga pehe, pe 'oku teu ta'ofi fakataimi 'a e totongi 'o e ngaahi mo'ua;
- (b) 'ikai lava 'e ha kautaha faka-pa'anga laiseni ke fakahoko hono ngaahi fatongia pe ta'ofi fakataimi hono totongi 'o e ngaahi mo'ua;
- (c) 'i ha fakakaukau 'e he Pangike Pule makatu'unga 'i ha ola 'o ha sivi na'e fakahoko fakataui ki he kupu 25 pe ko ha 'uhinga kehe, ko e kautaha faka-pa'anga laiseni 'oku —
 - (i) muimui ki ha ngaahi founga ngaue 'oku 'ikai fakapotopoto pe 'ikai malu, 'i hono fakahoko 'o e ngaue ko ia, 'e ngalingali ke uesia ai hono ngaahi fatongia ki he kau fakahu pa'anga pe kakai

- kehe 'oku mo'ua ki ai, pe 'e ala uesia lahi 'a e founa ngaue pe ma'uma'uluta 'o e founa faka-pa'anga;
- (ii) 'ikai malava 'o totongi hono ngaahi mo'ua pe ngalingali 'e 'ikai lava ke fakahoko hono ngaahi fatongia pe'oku teu ta'ofi fakataimi 'ene totongi mo'ua; pe
 - (iii) maumau'i pe 'ikai fai pau ki he ngaahi fiema'u mo e tu'unga 'o 'ene laiseni pe ngaahi tu'utu'uni 'a e Lao ni;
- (d) ma'u 'e he Pangike Pule ha 'uhinga lelei ke ne tui ko ha kautaha fekau'aki, va'a pe taha fekau'aki 'o ha kautaha faka-pa'anga laiseni 'oku —
- (i) ngalingali he 'ikai lava ke ne fakakakato hono ngaahi fatongia;
 - (ii) 'ikai malava ke totongi hono ngaahi mo'ua pe 'oku teu ta'ofi fakataimi hono totongi 'o e mo'ua; pe
 - (iii) fakataui ki he ngaahi tu'unga 'oku ha 'i he palakaiafi (a), (b) pe (c) 'o e kupu ni; pe
- (e) fakakaukau 'e he Pangike Pule 'oku fiema'u ke tokoni'i 'a e lelei 'o e founa faka-pa'anga pe fakasi'isi'i ha kaunga kovi ki he kau fakahu pa'anga pe kakai kehe 'oku mo'ua ki ai 'a e kautaha fakapa'anga laiseni, kuo pau ke ngaue'aki 'e he Pangike Pule 'a e taha pe lahi ange 'o e ngaahi mafai 'oku tu'utu'uni pau 'e he kupu 37.

37 Ngaahi mafai 'o e Pangike Pule

- (1) Kuo pau ki he Pangike Pule ke ne ngaue'aki 'a e ngaahi mafai ke —
- (a) fekau'i 'a e kautaha faka-pa'anga laiseni ke ne fakahoko ha fa'ahinga ngaue felave'i mo 'ene pisinisi fakataui ki he tu'utu'uni 'ae Pangike Pule;
 - (b) fokotu'u ha taha ke fale'i 'a e kautaha faka-pa'anga laiseni 'i hono fakalele lelei 'o 'ene pisinisi pea ke fokotu'u 'a e vahenga 'o e tokotaha fale'i 'e he kautaha faka-pa'anga laiseni;
 - (c) 'i hano maumau'i 'o ha ngaahi tu'utu'uni pe fakahinohino 'i he Lao ni —
 - (d) tuku atu ha tu'utu'uni ki he kautaha faka-pa'anga laiseni ke ta'ofi pea fakamama'o mei hano to e fai 'a e founa ngaue maumau lao pe 'ikai fai pau ki he tu'utu'uni, pea fakahoko 'ae ngaue ko ia 'e tu'utu'uni pau 'e he tu'utu'uni ke fakatonotonu 'ae ngaahi tu'unga na'e makatu'unga ai 'ae founa ngaue koia, maumau lao pe fakai fai pau —
 - (i) ke kamata pule'i pe fokotu'u ha taha ke kamata pule'i 'a e pisinisi 'a e kautaha faka-pa'anga laiseni na'e leisista pe fakataui 'e he kautaha faka-pa'anga laiseni kimu'a pe hili 'a hono kamata pule'i 'o e kautaha lahi kautaha pule; pea

- (ii) ke totongi 'a e vahenga 'o e tokotaha fale'i 'e he kautaha faka-pa'anga laiseni;
 - (e) 'oatu ha tohi tangi ki he Fakamaau'anga lahi ke veteki 'ae kautaha faka-pa'anga laiseni; pea
 - (f) to'o 'a e laiseni 'a e kautaha fakapa'anga laiseni.
- (2) 'I he taimi kuo kamata pule'i ai 'e he Pangike Pule pe tokotaha kuo fokotu'u 'a e pisinisi 'a e kautaha faka-pa'anga laiseni pe va'a' i Tonga ni fakatatau ki he kupu ni, kuo pau ki he Pangike Pule pe tokotaha koia ke fakahoko 'a e ngaue 'a e kautaha fakapa'anga laiseni pea te ne ala ngaue'aki 'a e ngaahi mafai (powers) kotoa, totonu mo e ngaahi mafai (authorities) 'e ala fiema'u ke fakahoko 'a e ngaue koia.

38 Mafai ke pulusi

Kuo pau ki he Pangike Pule ke ne pulusi 'i he Kasete, Kalonikali Tonga pe ha nusipepa kehe 'oku pulusi pea tufaki 'i Tonga ni 'i ha uike hokohoko 'e 4, 'a e fanongonongo 'o e kamata pule'i 'o e kautaha fakapa'anga laiseni.

39 Ngaahi mafai 'o e Pangike Pule

- (1) Fakatatau ki he kupu 35, pea mo e ngaahi taumu'a ke fakahoko 'a e ngaue 'a e kautaha fakapa'anga laiseni, kuo pau ki he Pangike Pule pe ko e tokotaha kuo fokotu'u ke ne ma'u 'a e mafai ke —
- (a) totongi kakato pe konga ha taha 'oku mo'ua ki ai pe fa'ahinga kakai 'oku mo'ua ki ai 'a e kautaha fakapa'anga laiseni;
 - (b) fai ha ngaahi felotoi pe fokotu'utu'u mo ha taha 'oku mo'ua kiai pe ha taha 'oku ne pehe 'oku mo'ua ange kiai 'a e kautaha fakapa'anga laiseni;
 - (c) fakakaukau'i 'a e ngaahitohi fiema'u, mo'ua mo ha ngaahi tohi'eke kehe felave'i mo e kautaha fakapa'anga laiseni pea mo ha taha kehe pe, pea ngaue ki he ngaahi faka'eke'eke kotoa fekau'aki mo e koloa 'a e kautaha fakapa'anga laiseni, pea tuku atu ha koloa pe totongi kakato pe fakakonga.
- (2) Ko e Pangike Pule pe tokotaha kuo fokolu'u kuo pau ke ne ma'u 'a e ngaahi mafai, totonu moe ngaahi mafai (authorities) 'e ala fiema'u ki he taumu'a 'o hono pule'i ka 'e 'ikai fakangatangata ki he —
- (a) kotoa 'oe ngaahi mafai, ngaahi totonu mo e ngaahi monu'ia 'oku ma'u 'e he kautaha faka-pa'anga laiseni 'i ha aleapau pe founga kehe; pe
 - (b) kotoa 'o e ngaahi mafai 'o e kau memipa 'o e fakataha fakata'u mo e kau Talekita kotoa 'o ha kautaha ko ia 'i Tonga.

40 Pule'i kautaha fakapa'anga laiseni

- (1) Kapau ko e kautaha fakapa'anga laiseni 'oku pule'i 'e he Pangike Pule pe ko e tokotaha kuo fokotu'u, ko hono fakalele 'o e kautaha fakapa'anga laiseni kuo pau ke 'i he Pangike Pule ia pe ko e tokotaha kuo fokotu'u 'i he 'aho kuo tu'utu'uni ke kamata pule'i ai.
- (2) Kapau ko e kautaha fakapa'anga laiseni 'oku pule'i 'e he Pangike Pule pe ko e tokotaha kuo fokotu'u, kuo pau ke 'ikai fakalao pe totonu ki ha talekita, pule, pe ko ha to e taha kehe 'oku fakangaue'i 'i hono pule'i pe fakalele 'a e pisinisi 'o e kautaha faka-pa'anga laiseni, tuku kehe 'o ka fakangofua 'e he Pangike Pule pe ko e tokotaha kuo fokotu'u.
- (3) Ko ha kautaha faka-pa'anga laiseni 'oku malumalu 'i ha tokotaha-pule, kuo pau ko e ngaahi me'a faka-pa'anga kotoa 'a e kautaha ko ia, fakatatau ki he kupu 35, 'e ngaue'aki ke totongi 'a hono ngaahi mo'ua mo hono ngaahi fatongia.

41 Ngaahi fakamole 'a e tokotaha pule

- (1) Kuo pau ke totongi atu mei he koloa'a e kautaha faka-pa'anga laiseni 'a e kotoa 'o e totongi mo e fakamole 'a e tokotaha-pule 'i he fakahoko 'a hono ngaahi fatongia mo e ngaahi mafai pea kuo pau ke tomu'a totongi ia 'i he ngaahi 'eke kehe kotoa pe.
- (2) Kuo pau ki he tokotaha pule ke ne fakaha ki he kakai 'oku mo'ua-ki ai 'a hono lahi 'o e kotoa 'o e totongi mo e fakamole, 'i he kupu si'i (1). Ko e foomu mo e founga 'o e fakaha ko ia 'e fakatatau ki he fakangofua 'a e Pangike Pule.

42 Totongi kimu'a ki he ngaahi fakamole

- (1) 'E ngofua ki he Pangike Pule ke ne totongi kimu'a 'a hono lahi ko ia 'o e ngaahi totongi mo e ngaahi fakamole kuo 'osi fakahoko pe lolotonga fakahoko 'e he tokotaha pule.
- (2) Kuo pau ke totongi fakafoki ki he Pangike Pule 'a e kotoa 'o e pa'anga kuo totongi pehe kimu'a ki he tokotaha-pule, mei he koloa 'a e kautaha faka-pa'anga laiseni.

43 Fatongia ke 'ave 'a e ngaahi tohi mo e koloa ki he tokotaha-pule.

- (1) Kuo pau ki he tokotaha kotoa pe 'oku ne ma'u ha ngaahi tohi pe koloa kehe 'a ha kautaha faka-pa'anga laiseni 'oku lolotonga pule'i fakalao ke ne 'ave leva 'a e ngaahi tohi pe koloa kehe ko ia ki he tokotaha pule.
- (2) Ko e tokotaha 'oku 'ikai faipau ki he ngaahi tu'utu'uni 'o e kupu si'i (1) 'i he vaha'a taimi ko e 'aho 'e 7, kuo pau ke ne totongi ha mo'ua faka-ngaue 'o

'ikai laka hake 'i he \$5000 pea mo e \$1000 ki he 'aho takitaha 'o e maumau lao.

- (3) Kuo pau 'e 'ikai ko ha taukapo ki ha ngaahi fakatonutonu 'i he kupu ni ki ha taha 'oku ne ma'u 'a e ngaahi tohi pe koloa kehe ko ia, pe na'e talasiti ki he ngaahi tohi pe koloa kehe ma'ae kautaha fakapa'anga laiseni, pe 'oku 'i ai ha'ane totonu ki ha 'eke pe totongi kehe mei he koloa koia, pe na'a ne tanaki (receiver) pe pule ki he koloa ko ia.

44 Hia ke faka'auha, liliu, fufu pe 'ave 'a e ngaahi tohi

Ko e tokotaha kotoa 'oku —

- (a) ne faka'auha, liliu, fufu pe 'ave ki tu'apule'anga ha tohi pe koloa kehe felave'i mo e kautaha faka-pa'anga laiseni 'oku pule'i fakalao; pe
- (b) 'ikai ke ne tali pe 'oatu ha tali loi 'i he 'ilo pau ki ha fehu'i 'oku 'eke 'e he tokotaha pule felave'i mo ha tohi pehe pe koloa kehe, 'e ala mo'ua ki ha hia pea kuo pau ke halaia ki ha tautea pa'anga 'o 'ikai laka hake 'i he \$30,000.

45 Fakangata 'o e pule fakalao

- (1) 'E ngofua ki he Pangike Pule ke ne tu'utu'uni ki ha kautaha faka-pa'anga laiseni 'oku pule'i fakalao ke fakangata 'a e pule'i fakalao ko ia.
- (2) 'E ngofua ki he tokotaha pule ke kole ki he Pangike Pule ke ne fai ha tu'utu'uni ke fakangata 'a e pule'i-fakalao 'o kapau ko e tu'utu'uni veteki fakalao 'oku fakahoko felave'i mo e kautaha fakapa'anga laiseni ko ia.
- (3) 'E ngofua ki ha tokotaha 'oku 'ikai fiemalie ki hono tuku atu 'o ha kautaha faka-pa'anga laiseni ke pule'i fakalao ke kole ki he Pangike Pule ke ne fai ha tu'utu'uni 'i he kupu si'i (1).
- (4) 'O ka fai ha tu'utu'uni, 'i he kupu si'i (1), pe ko ha tu'utu'uni veteki fakalao felave'i mo ha kautaha fakapa'anga laiseni —
- (a) kuo pau ke ta'ofi 'a e pule'i fakalao 'i he 'aho 'oku fakamahino'i pau 'i he tu'utu'uni; pea
- (b) ko hono fokotu'u 'o ha tokotaha-pule kuo pau ke fakangata ia 'i he 'aho 'oku fakamahino'i pau 'e he tu'utu'uni:

46 Fokotu'u 'o e tokotaha-pule

- (1) 'E ngofua ki he Pangike Pule ke ne fokotu'u ha tokotaha-pule ke ne tokotaha-pule ke ne fakahoko hono pule'i fakalao ha kautaha fakapa'anga laiseni.
- (2) Kuo pau ke fakangata 'a e fokotu'u 'o ha tokotaha pule 'i he ngaahi 'uhinga ko 'eni —

- (a) 'ikai kene malava, fu'u lahi hono mo'ua 'o 'ikai lava ke totongi, 'ikai fai hono fatongia pe 'ulungaanga ta'e taau;
- (b) 'i ha fiemalie 'a e Pangike Pule ko e 'uhi ko e kaunga tonu ki he fakahoko lelei 'a e ngaue 'o ha kautaha faka-pa'anga laiseni pe ko hono tauhi 'a e falala'anga 'o e founa faka-pa'anga;
- (c) fakafisi;pe
- (d) mate.

47 Fanongonongo fakangata

Kuo pau ki he Pangike Pule ke ne pulusi 'i he Kasete, Kalonikali Tonga pe ha nusipepa kehe 'oku pulusi mo tufaki 'i Tonga ni 'i ha uike hokohoko 'e fai ha fanongonongo 'o e fakangata 'o e pule'i-fakalao mo e fakangata 'o e fokotu'u 'o e tokotaha pule.

48 Fakahaofi

Kuo pau ki he tokotaha pule ke 'ikai mo'ua fakafo'ituitui ko e 'uhi ko ha ngaue kuo fai 'i he'ene ngaue'aki hono ngaahi mafai mo e ngaahi fatongia 'i he Lao ni.

49 Tokotaha-pule ke faipau ki he tu'utu'uni 'a e Pangike Pule

Kuo pau ki he tokotaha pule kotoa ke ne faipau ki he tu'utu'uni tohi 'a e Pangike Pule felave'i mo e fakahoko 'a hono ngaahi mafai 'i he Lao ni.

50 Ngaahi tu'utu'uni uesia 'o e ngaahi mafai 'o e tokotaha-pule

- (1) Kuo pau ki he tokotaha pule 'o ha kautaha fakapa'anga laiseni 'i he ngaue'aki hono ngaahi mafai ke ne tokanga ki he —
 - (a) tauhi 'a e loto hangamalie 'a e kakai ki he fakalele mo e malu 'o e ngaahi founa fakapa'anga; pea fakasi'isi'i ha fakatamaki ki he kau fakahu pa'anga;
 - (b) ta'ofi ha maumau lahi ki he ngaahi founa fakapa'anga;
 - (c) fakalelei'i ha ngaahi faingata'ia 'o e kautaha ko ia 'i loto 'i he 'aho ngaue 'e 30; pea
 - (d) malu'i 'a e tu'unga 'o e kau fakahu pa'anga pea tauhi mo e fakahokohoko 'o e ngaahi 'eke 'a e kau fakahu pa'anga.
- (2) Kuo pau ki he tokotaha-pule kotoa ke —
 - (a) fai ha femahino'aki mo e Pangike Pule ki hono ngaue'aki 'a hono ngaahi mafai; pea
 - (b) 'oatu ha ngaahi lipooti 'e ala fiema'u 'e he Pangike Pule felave'i mo e kautaha fakapa'anga laiseni.

51 Toloī fakalao 'a e totongi mo'oni

'I he taimi 'oku pule'i fakalao ai ha kautaha fakapa'anga laiseni, kuo pau 'e 'ikai ngofua ki ha taha ke ne —

- (a) 'oatu ha 'eke pe ngaahi fakatonutonu kehe, kau ai hafakatonutonu 'i he founga ko e 'eke fakafoki felave'i mo ha aleapau na'e kau ki ai 'a e kautaha fakapa'anga laiseni kimu'a 'i he kamata 'a e pule'i fakalao;
- (b) tukuatu ha fakahoko, fakakau ha mo'ua, pe tu'utu'uni fakahoko ha tu'utu'uni (judgement) pe tu'utu'uni (order) kuo ma'u mei he kautaha faka-pa'anga laiseni;
- (c) tohi tangi pe feinga ke veteki 'a e kautaha faka-pa'anga laiseni ko ia;
- (d) tapuni (foreclose), feinga ke ma'u, fakatau atu, pe fokotu'u ha taha tanaki 'o e koloa 'a e kautaha fakapa'anga ko ia pe koloa 'a ia 'oku 'i ai la e 'inasi (equity) pe totonu ke huhu'i (redemption) 'a e kautaha faka-pa'anga laiseni;
- (e) 'eke pe ngaue'aki 'a e mafai pe ngaahi totonu 'i ha mokisi, 'eke, tohi mo'ua 'ikai malu'i, tohi faka-pa'anga, pe malu'i kehe 'i he koloa 'o e kautaha faka-pa'anga laiseni ko ia;
- (f) ngaue'aki ha mafai pe ngaahi totonu 'i ha lisi mei he kautaha faka-pa'anga laiseni; pe
- (g) ngaue'aki ha totonu ke 'eke fetamate'aki (set-off) na'e ma'u kimu'a 'i hono pule'i fakalao 'o e kautaha fakapa'anga laiseni koia.

52 Faka'ata ki he toloi fakalao 'o e totongi mo'oni

- (1) Neongo 'a e kupu 51, ko ha ngaue kuo fakangofua 'e he tokotaha pule pe 'e he Fakamaaulanga Lahi 'e ngofua ke kamata'i pe hokohoko atu ki ha kautaha fakapa'anga laiseni.
- (2) 'E ngofua ki ha tokotaha-pule ke ne tukuange mei he ngaue'aki 'o e kupu 51, fakakatoa pe konga tuku kehe 'a e kupu 51(c) ki ha 'eke 'a ha taha fakahu pa'anga pe kalasi 'o ha kau fakahu pa'anga.
- (3) Kuo pau 'e 'ikai uesia 'e he kupu 51 'a e tu'unga lolotonga 'o ha malu'i 'o ha koloa 'o ha kautaha faka-pa'anga laiseni pe ko ha hokohoko 'i he ngaahi mo'ua kehe.
- (4) Neongo 'a e kupu 51(b), 'e ngofua ki ha taha ke ne fakahoko ha ngaue ke tukuatu hano fakahoko pe tu'utu'uni fakapipiki pe ngaue'aki ha tu'utu'uni 'a ha fakamaau pe 'i ha fekau'aki mo ha aleapau pe fatongia kuo fakahoko 'e he kautaha fakapa'anga laiseni hili 'a e 'aho na'e kamata ai 'a e pule'i fakalao.

53 'E ngofua ki he tokotaha pule ke lesisita ha kautaha 'i he Lao ki he Ngaahi Kautaha

- (1) 'I ha tu'utu'uni kuo pule'i-fakalao ha va'a 'o ha kautaha kuo lesisita'i tu'apule'anga, 'e ngofua ki he tokotaha pule ke ne —
 - (a) fa'u mo lesisita ha kautaha 'i he Lao ki he Ngaahi Kautaha;
 - (b) totongi fakata'u ko ha talasiti ki he kautaha ko ia ki he kotoa pe ni'ihii 'o e ngaahi 'inasi 'o e kautaha; pea
 - (c) tufa kotoa pe ni'ihii 'o e ngaahi 'inasi 'i he kautaha ko ia kuo totongi kakato pe fakakonga 'o a'u ki he mahu'inga, hili hono to'o 'a e mahu'inga 'o ha ngaahi mo'ua kuo tuku, 'o ha koloa, ngaahi totonu mo ha ngaahi koloa kuo tuku 'i he kautaha ko ia 'i he kupu si'i (2).
- (2) 'Engofua ki he pangike Pule ke ne tu'utu'uni ko e kotoa pe konga 'o ha koloa, ngaahi totonu, ngaahi koloa mo ha ngaahi mo'ua 'o ha va'a pehe kuo pau ke 'i he kautaha 'i ha 'aho kuo fakamahino pau 'i he tu'utu'uni.
- (3) Kuo pau 'e 'ikai ha me'a 'i he kupu si'i (2) ke ne fakasi'isi'i, tamate'i pe uesia ha fatongia pe mo'ua 'o ha kautaha kuo lesisita 'i tu'apule'anga.
- (4) Kuo pau ko e kautaha kotoa kuo fa'u pea kuo lesisita 'i he kupu si'i (1), ki he ngaahi taumu'a 'o e Lao ni, 'e lau ko e kautaha fakapa'anga laiseni 'oku pule'i-fakalao pea ko e tokotaha pule kuo pau ko e tokotaha-pule 'o e kautaha ko ia.

54 Tuku 'o e koloa 'oku pule'i ki he malu'i

- (1) 'E ngofua ki he Pangike Pule ke ne fakahoko ha tu'utu'uni 'i he kupu 53(2) neongo 'a e tu'unga lolotonga pe ngaahi 'uhinga mo e 'oku pule'i he ngaahi tu'unga, 'o ha malu'i 'o e koloa ko ia pe ngaahi totonu pe malul ngaahi koloa ma'ae lelei 'o ha taha kehe.
- (2) Fakatatau ki he kupu 35, ko ha koloa, ngaahi totonu pe ngaahi koloa 'a ia 'oku pule'i 'e ha tu'utu'uni 'i he kupu 53(2) 'a ia 'oku pule'i ki ha malu'i ki ha lelei ma'a ha taha kehe, kuo pau ke hokohoko atu pe 'a hono pule'i 'e he malu'i ko ia.

55 Fakamo'oni 'o e tuku mafai

- (1) Kuo pau 'e 'ikai ha failesisita, pe ha taha kehe kuo tuku ki ai hono tauhi 'o ha ngaahi tohi pe ngaahi lesisita, ke fatongia 'aki pe 'a e 'uhinga 'i he kupu 53 ke liliu 'a e hingoa 'o ha kautaha kuo lave ki ai 'a e kupu ko ia.
- (2) Ko hono fakaha 'e he kautaha ki ha failesisita pe taha kehe kuo tuku ki ai hono tauhi 'o ha ngaahi tohi pe ngaahi lesisita 'o e ngaahi tohi faka-pa'anga (instruments), tatau ai pe pe 'oku kau ki ai ha tohi liliu —
 - (a) kuo fakahoko pe fokotu'u ke fakahoko 'e he kautaha;

- (b) fekau'aki mo ha koloa pe na'e ma'u kimu'a 'i he pule'i-fakalao 'o e kautaha ko ia; pea
- (c) 'oku 'i ai ha fakamatala ko e koloa kuo tuku atu ki he kautaha, ko e 'uhi ko e pule'i-fakalao, kuo pau, 'i ha 'ikai 'i ai ha fakamo'oni ke ne fakafepaki'i, 'oku hoko ko ha fakamo'oni fe'unga ko e koloa 'oku tuku ia 'i he kautaha.

56 Tapui hono to'o 'o e ngaahi koloa

- (1) Kuo pau 'e 'ikai ha taha te ne liliu pe 'ave mei Tonga ha koioa pe, pe ngaahi koloa 'o ha kautaha faka-pa'anga laiseni 'oku pule'i fakalao, tuku kehe 'i ha loto ki ai 'a e tokotaha pule.
- (2) Kuo pau ko e taha kotoa 'oku ne maumau'i 'a e kupu si'i (1) 'oku ne halaia ki he hia pea kuo pau ke ne mo'ua 'i hano fakahalaia'i —
 - (a) 'i ha fekau'aki mo ha tokotaha taautaha, ki ha ngaue popula 'o 'ikai laka hake 'i he ta'u 'e 5 pe ki ha mo'ua pa'anga 'o 'ikai laka hake 'i he \$50,000 pe fakatou'osi; pe
 - (b) 'i ha fekau'aki mo ha kautaha, ki ha mo'ua pa'anga 'o 'ikai laka hake 'i he \$250,000.
- (3) Kuo pau 'e 'ikai ha me'a 'i he kupu si'i (2) te ne ta'ofi hono tuku atu 'o ha tu'utu'uni ke ta'ofi ha koloa pe ngaahi koloa mei hono 'ave mei Tonga.

57 'E ngofua ki he tokotaha-pule ke toloi 'a e totongi atu

Neongo 'ae ngaahi 'uhinga 'oha aleapau, koe tokotaha-pule 'o ha kautaha faka-pa'anga laiseni 'e malava ke toloi fakakatoa pe fakakonga 'a hono —

- (a) totongi fakafoki 'o ha pa'anga fakahu;
- (b) totongi 'o ha mo'ua pe; pe
- (c) tukuange 'o ha fatongia ki ha taha pe.

58 Fakatau atu 'o ha kautaha faka-pa'anga laiseni

- (1) Fakatautu ki he Konga ni, 'e ngofua ki ha tokotaha-pule 'o ha kautaha faka-pa'anga laiseni, 'i ha loto ki ai 'a e Pangike Pule 'i ha tohi, fakatau atu kotoa pe konga 'o e pisinisi 'a e kautaha faka-pa'anga laiseni ki he taha ko ia pea 'i he ngaahi 'uhinga mo e ngaahi tu'unga 'oku pehe 'e he tokotaha-pule 'oku fe'unga.
- (2) 'O 'ikai fakangatangata 'a e ngaahi mafai kehe 'o e tokotaha-pule ki he ngaahi taumu'a 'o e kupu si'i (1), kuo pau ko e mafai 'o e fokotaha-pule ke —
 - (a) fa'u mo lesisita ha kautaha 'i he Lao ki he Ngaahi Kautaha;
 - (b) tohi ki he kotoa pe ni'ihi pe 'o e ngaahi 'inasi 'o e kautaha ko ia;

- (c) liliu ki he kautaha ko ia 'a e kotoa pe kongā pe 'o e pisinisi 'o e kautaha faka-pa'anga laiseni; pea
 - (d) tufa kotoa pe ni'ihi 'o e ngaahi 'inasi 'i he kautaha ko ia ki ha taha, kuo 'oange 'i ha totongi kakato pe fakakonga, 'o a'u ki he mahu'inga 'o e pisinisi kuo liliu ki he kautaha ko ia.
- (3) Kuo pau 'e 'ikai fakatau atu 'e he tokotaha-pule —
- (a) 'a e kotoa pe ha kongā lahi 'o e pisinisi 'o e kautaha faka-pa'anga laiseni fakatatau ki he kupu si'i (1);
 - (b) ha ngaahi 'inasi 'o ha kautaha kuo fa'u pe kuo lesisita fakatatau ki he kupu si'i (2)(a); pea
 - (c) ko e kotoa pe ha kongā lahi 'o e pisinisi 'o ha kautaha kuo fa'u pe kuo lesisita fakatatau ki he kupu si'i (2)(a), tuku kehe 'i hano fakangofua tohi 'e he Pangike Pule.

59 Ngofua 'ikai fiema'u 'i he ngaahi Lao kehe

Ko e ngaahi tu'utu'uni 'o ha lao pe alepau 'oku ne fiema'u ha ngofua, laiseni, fakangofua, faka'ata pe mafai kehe, kuo pau ke 'ikai lava 'o ngaue'aki fekau'aki mo e fakatau atu pe tuku atu —

- (a) 'a e kotoa pe ha kongā 'o e pisinisi 'o ha kautaha faka-pa'anga laiseni 'i he kupu 58;
- (b) ha ngaahi 'inasi 'o ha kautaha pe kuo fa'u pea kuo lesisita 'i he kupu 58; pea
- (c) ko e kotoa pe ha kongā 'o e pisinisi 'o e kautaha ko ia, 'i he fakatau atu pe tuku atu 'a ia kuo fakangofua 'e he Paqgike Pule 'i he kupu 58 —

Tuku kehe ko e kupu ni kuo pau 'e 'ikai ngaue'aki ki ha ngofua, fakangofua, faka'ata, pe ha mafai kehe 'oku fiema'u 'i he ngaahi tu'utu'uni 'o e Lao ki he Kelekele (VAHE. 132).⁷⁰

60 Fakatau atu 'o ha koloa pe koloa 'oku pule'i 'e ha malu'i

- (1) Fakatatau ki he kupu 58, 'e ngofua ki he tokotaha-pule ke ne tuku atu —
 - (a) ha koloa pe ngaahi koloa 'o ha kautaha faka-pa'anga laiseni;
 - (b) koloa pe ngaahi koloa 'o ha kautaha faka-pa'anga laiseni ki ha kautaha kuo fa'u pea lesisita 'i he kupu 58; pe
 - (c) ha ngaahi 'inasi, pe koloa pe ngaahi koloa 'o ha kautaha kuo fa'u pea kuo lesisita 'i he kupu 58, neongo 'a e tu'unga lolotonga, pe ngaahi 'uhinga moe ngaahi tu'unga 'o ha malu'i ki ha koloa pe ngaahi koloa ko ia ma'ae lelei 'o ha taha kehe.
- (2) Fakatatau ki he kupu 35, 'i ha tuku atu 'e he tokotaha-pule 'o ha, kautaha faka-pa'anga laiseni 'o ha —

- (a) koloa pe ngaahi koloa fakatatau ki he totongi tu'uma'u, ko e tokotaha 'oku 'i ai 'ene totonu ki he totongi kuo pau ke totongi ki ai mei he pa'anga 'oku tuku atu 'o mu'omu'a 'i he hokohoko 'o e ngaahi 'eke kehe 'oku 'ikai ko e ngaahi fakamole 'a e tokotaha-pule 'i hono tuku atu 'o e koloa pe ngaahi koloa;
- (b) koloa pe ngaahi koloa ki ha kautaha kuo fa'u pea lesisita 'i he kupu 58, koe koloa pe ngaahi koloa, 'a ia 'oku pule'i 'e ha malu'i ma'ae lelei 'o ha taha pe kuo pau ke hokohoko atu pe 'ene pule'ia 'e he malu'i ko ia;
- (c) ngaahi 'inasi 'i ha kautaha kuo fa'u pea lesisita 'i he kupu 58, ko e ngaahi 'inasi 'a ia 'oku fakatatau ki ha totongi tu'uma'u ma'ae lelei 'a ha taha, koe taha 'oku 'i ai 'ene totonu ki he totongi kuo pau ke totongi ia mei he ngaahi pa'anga 'oku tuku atu 'o mu'omu'a, 'i he hokohoko 'o e ngaahi 'eke kehe kotoa tuku kehe 'a e ngaahi fakamole 'a e tokotaha-pule 'i hono tuku atu 'o e ngaahi 'inasi; mo
- (d) ha ngaahi koloa pe ngaahi koloa 'o ha kautaha kuo fa'u pea lesisita 'i he kupu 58, ko e koloa mo e ngaahi koloa 'oku fakatatau ki he totongi tu'uma'u ma'ae lelei 'a ha taha, ko e taha 'oku 'i ai 'ene totonu ki he totongi kuo pau ke totongi ia mei he ngaahi pa'anga 'oku tuku atu 'o mu'omu'a 'i he hokohoko 'o e ngaahi 'eke kehe kotoa tuku kehe 'a e ngaahi fakamole 'a e tokotaha-pule 'i hono tuku atu 'o e koloa pe ngaahi koloa.

61 Fakamo'oni 'o ha fehu'aki

- (1) Ko hono fakaha ki ha failesisita, pe taha kehe kuo tuku ki ai hono tauhi 'o ha ngaahi tohi pe ngaahi lesisita, 'o ha tohi (instrument) 'oku ne liliu pe tuku atu kehe ha koloa pe ngaahi koloa 'a ha kautaha fakapa'anga laiseni pe ngaahi 'inasi 'i he, pe koloa pe ngaahi koloa 'o ha kautaha kuo lesisita 'i he kupu 58 —
 - (a) kuo ne fakahoko pe fokotu'u ke fakahoko 'e he pe ma'ae kautaha faka-pa'anga laiseni; pea
 - (b) 'oku 'i ai ha tala ko e liliu pe tuku atu kehe 'o e koloa pe ngaahi koloa 'ae kautahafaka-pa'angalaiseni pe ngaahi 'inasi 'i he, pe koloa pe ngaahi koioa 'a e, ko e kautaha, 'oku fakahoko 'i he kupu 58, kuo pau, 'i ha 'ikai ha fakamo'oni 'o fakafepaki'i, ko e fakamo'oni fe'unga ko e liliu pe tuku atu kehe 'oku fakahoko 'i he mafai 'o e kupu ko ia.
- (2) Ko hono fakaha ki ha fai lesisita, pe taha kehe kuo tuku ki ai hono tauhi 'o ha ngaahi tohi pe ngaahi lesisita 'o ha tohi fakamo'oni kuo fakamo'oni ki ai 'a e tokotaha-pule ko e mahu'inga kuo malu'i 'aki ha koloa pe ngaahi koloa 'o ha kautaha faka-pa'anga laiseni pe ha kautaha kuo fa'u pea lesisita 'i he kupu 58 'a ia kuo totongi pe fakahoko ki ai ha ngaue kehe 'i he Lao ni kuo pau, 'i ha 'ikai ha fakamo'oni fakafepaki, ko e fakamo'oni fe'unga ia ko e mahu'inga kuo malu'i 'e he tohi (charge) kuo fakahoko ha ngaue fe'unga ki ai.

62 Ngaahi makatu'unga ki he kamata'i 'o ha tatanaki fakalao

- (1) 'I ha fakakaukau 'a e Pangike Pule ko ha kautaha fakapa'anga laiseni'oku 'ikai malava totongi hono mo'ua, 'e ngofua ke ne tangi ki he Fakamaau'anga Lahi ki ha tu'utu'uni ke —
- (a) fakafoki 'a e laiseni 'o e kautaha fakapa'anga laiseni; pea
- (b) ma'u leva mo pule'i 'a e kautaha fakapa'anga laiseni 'o fakafou 'i ha taha tatanaki kuo fokotu'u 'e he Pangike Pule.
- (2) Ki he ngaahi taumu'a 'o e Lao ni —
- (a) kuo pau ko ha kautaha fakapa'anga laiseni 'e lau 'oku 'ikai malava 'o totongi hono ngaahi mo'ua kapau —
- (i) ko e kautaha fakapa'anga laiseni 'oku 'ikai ke ne totongi kakato hono ngaahi fatongia 'i he taimi 'oku totonu ke totongi ai;
- (ii) ko e mahu'inga 'o e ngaahi mo'ua 'oe kautaha faka-pa'anga laiseni 'oku lahi ange 'i he mahu'inga 'o 'ene ngaahi koloa; pe
- (iii) ko e sino'i pa'anga tu'utu'uni 'a e kautaha faka-pa'anga laiseni 'oku si'i ange 'i he vahe fa 'e taha 'o e sino'i pa'anga tu'utu'uni si'isi'i taha 'oku Fiema'u; pea
- (b) ko e mahu'inga 'o e ngaahi koloa, ngaahi mo'ua mo e ngaahi sino'i pa'anga tu'utu'uni 'a e kautaha faka-pa'anga laiseni, kuo pau ke fakakaukau'i fakatatau ki he ngaahi tu'unga mo e ngaahi founa fakamahu'inga kuo tali 'e he Pangike Pule.

63 Fokotu'u 'o e taha tatanaki

Kuo pau ke fokotu'u 'e he Pangike Pule ha taha ko e taha tatanaki ki he ngaahi taumu'a 'o e kupu 62(1)(b).

64 Ngaahi fakamole totonu ki he taha tatanaki mo e kau mataotao

- (1) Kuo pau ke totongi 'e ha kautaha faka-pa'anga laiseni mei he'ene ngaahi koloa 'a e ngaahi fakamole 'a e taha tatanaki, ha kau mataotao kuo fakangaue'i 'e he tokotaha-pule mo e Pangike Pule 'i hono fakahoko 'a e Konga ko 'eni 'o e Lao.
- (2) Kuo pau ke fakahoko 'a e ngaahi totongi ki he taha tatanaki 'i ha makatu'unga lolotonga 'o kapau, 'oku 'i ai ha ngaahi koloa pa'anga vave fe'unga. Tuku kehe, kuo pau ko e taha tatanaki 'e 'ikai ke ne tali 'i ha mahina 'i ha ta'u ha 'inasi tu'unga fakafehoanaki tatau (pro rata) koe totongi 'o 'ene ngaahi 'eke ki he ngaahi totongi mo e ngaahi fakamole 'oku laka hake 'i he ngaahi totongi kuo fakahoko 'i he kupu 77(1)(a).
- (3) Kuo pau ke totongi ha ngaahi pa'anga 'oku totonu ke totongi ki ha taha tatanaki 'i he ngata'anga 'o e taimi tatanaki-fakalao mei he ngaahi pa'anga

mei he ngaahi fakatau 'o e ngaahi koloa 'o e kautaha faka-pa'anga laiseni 'o fakatau ki he kupu 77.

65 Fanongonongo mo e lesisita 'o e tatanaki fakalao

'I hano fokotu'u 'o ha taha-tatanaki, kuo pau ko e taha tatanaki, 'i loto 'i he 'aho 'e ua 'o e fokotu'u ko ia —

- (a) fokotu'u 'i he 'ofisi takitaha 'o e kautaha fakapa'anga laiseni ha fanongonongo 'o hono fokotu'u, 'aho mo e taimi 'oku kamata ai hono ma'u 'e he taha-tatanaki mo fakamahino pau ai ko e —
 - (i) fakamafai 'o e kau talekita, kau 'ofisa mo e kau ngaue 'a e kautaha faka-pa'anga laiseni ke fakahoko 'a e fatongia faka-pa'anga 'a e kautaha faka-pa'anga laiseni 'i he ngaahi fehu'aki mo e kakai 'oku nau ngaue'aki kuo kaniseli; mo e
 - (ii) fakamafai 'a e ni'ihi ke 'oatu ha ngaahi fakahinohino ma'ae kautaha fakapa'anga laiseni fekau'aki mo e totongi pe liliu 'o e ngaahi koloa kuo kaniseli; pea
- (b) pulusi 'a e fanongonongo 'i he Kalonikali Tonga pe 'i ha nusipepa kuo pulusi pea tufaki 'i Tonga ni 'i ha uike hokohoko 'e fa.

66 Ngaahi mafai 'o e taha tatanaki

- (1) Fakatau ki he kupu si'i (2) kuo pau ke 'i he taha tatanaki 'a e kotoa 'o e ngaahi mafai 'o e kau 'ofisa, kau talekita mo e kau ma'u 'inasi 'o e kautaha fakapa'anga laiseni.
- (2) 'E ngofua ki ha taha tatanaki ke ne —
 - (a) fakalele 'a e kautaha faka-pa'anga laiseni 'i hono hingoa 'o'ona;
 - (b) fakatau atu 'a e kautaha faka-pa'anga laiseni pe ko 'ene ngaahi koloa ke feau hono ngaahi mo'ua ki he kau fakahu pa'anga 'i loto 'i he ta'u 'e taha. Tuku kehe, 'e ngofua ke fakaioloa 'e he Pangike Pule 'a e vaha'a taimi ko ia;
 - (c) hokohoko atu hono fakalele tuku kehe hono tali 'o e ngaahi fakahu pa'anga mo tuku atu ha no ki ha ni'ihi ngaue'aki kehe mei he ni'ihi 'oku nau lolotonga ngaue'aki fekau'aki mo e ngaahi koloa kuo taimi ke totongi;
 - (d) ta'ofi ha ngaahi ngaue;
 - (e) nō pa'anga 'i ha makatu'unga 'ikai malu'i pe malu'i;
 - (f) fakangatangata hono totongi ha fatongia;
 - (g) fakangaue'i pe tukuanga ha 'ofisa pe taha taukei fale'i;
 - (h) fakahoko ha tohi fakapa'anga,- kamata'i pe taukapo'i mo fakahoko ha ngaue pe faka'ilo fakalao; pea

- (i) fakahoko 'a e ngaahi totonu fakalao ke fakafetongi mo fakasi'isi'i 'a e ngaahi mahu'inga 'oku totonu ke totongi ki he kau fakahu pa'anga mo e kakai kehe 'oku mo'ua ki ai 'a e kautaha fakapa'anga laiseni.

67 Ngofua 'a e taha tatanaki ki he ngaahi lekooti

- (1) Kuo pau ke ma'u 'a e ngofua ta'e fakangatangata 'a e taha tatanaki ki he mo pule'i, 'a e ngaahi 'ofisi, ngaahi tohi 'o e ngaahi 'akauni, ngaahi lekooti kehe mo e ngaahi koloa kehe 'a e kautaha faka-pa'anga laiseni mo hono ngaahi va'a.
- (2) Ko ha taha pe, 'i he'ene loto ki ai 'oku ne kau noa'i he mafai 'o e taha tatanaki 'i he kupu ni 'oku ne halaia 'i he hia pea kuo pau ke ne mo'ua 'o ka halaia ki he tautea ngaue popula 'i ha vaha'a taimi 'o 'ikai laka hake 'i he ta'u 'e 3 pe ha mo'ua pa'anga 'o 'ikai laka hake 'i he \$15,000 pe fakatou'osi, mo e \$1,000 ki he 'aho takitaha 'oku hokohoko atu ai 'a e maumau lao.

68 Fakataha'i

Ko ha fokotu'u mei he taha tatanaki ke fakataha'i ha kautaha faka-pa'anga laiseni mo ha kautaha fakapa'anga laiseni kehe, pe fakatau atu 'o ha konga lahi 'o e kotoa 'a e ngaahi koloa 'a e kautaha faka-pa'anga laiseni ki ha kautaha faka-pa'anga laiseni 'e taha, kuo pau ke fakatatau ki he kupu 11(3).

69 Ngaahi fatongia 'o e taha tatanaki

Kuo pau ki he taha tatanaki 'i hono fokotu'u ia ke ne malu'i 'a e ngaahi koloa 'a e kautaha fakapa'anga laiseni 'aki hono fakahoko ha ngaahi ngaue kau ai, kae 'ikai fakangatangata ki he ngaahi me'a ko 'eni —

- (a) fetongi 'a e ngaahi loka mo fakangatangata 'a e ngofua ke hu ki he ngaahi 'ofisi 'o e kautaha faka-pa'anga laiseni;
- (b) fetongi pe fokotu'u ha ngaahi kouti ngofua ki he ngaahi komipiuta 'a e kautaha fakapa'anga laiseni; pea
- (c) toloi hono totongi 'a e ngaahi vahevahe 'o e sino'i pa'anga 'i he fakalukufua mo e totongi 'o ha me'a pe ki he kau talekita, kau 'ofisa mo e kau ma'u 'inasi tefito; tuku kehe ko e makatu'unga 'o e totongi huhu'i 'e ngofua ke totongi ki he kau talekita mo e kau 'ofisa ki he ngaahi ngaue kuo 'osi fakahoko.

70 Ngaahi tohi palanisi fo'ou

- (1) Kuo pau koe taha tatanaki kene, 'i hono fokotu'u, fa'u ha tohi palanisi fo'ou ma'ae kautaha faka-pa'anga laiseni, 'o makatu'unga 'i he'ene fakakaukau'i 'o e ngaahi mahu'inga veteki 'o e ngaahi koloa mo ha holo tatau 'i he mahu'inga

'oe ngaahi mo'ua 'a e kautaha faka-pa'anga laiseni 'i he hokohoko 'oku fehanganagai mo ia 'i he kupu 77.

- (2) Kuo pau ko e ngaahi mo'ua 'i he kupu si'i (1) 'e lau kuo taimi ke totongi mo malava ke totongi peako e totongi tupu kuo pau ke ngata hono lau 'i he 'aho 'oku fokotu'u 'a e taha-tatanaki.
- (3) Kuo pau ko e ngaahi mo'ua 'oku te'eki ai hoko hono taimi ke totongi ke holoki ki he mahu'inga lolotonga'i ha tu'unga holoki kuo tu'utu'uni 'e he Pangike Pule.

71 Lau 'o e ngaahi koloa

Kuo pau ki he taha tatanaki, 'i loto 'i he mahina 'e taha hono ma'u 'o ha kautaha fakapa'anga laiseni, ke fakahoko hono lau 'oe ngaahi koloa mo e koloa 'o ha kautaha fakapa'anga laiseni pea 'oatu ha tatau ki he Pangike Pule.

72 Fakafoki mo e ngaahi totongi

- (1) 'E ngofua ki he taha tatanaki, hili 'a e mahina 'e taha mei he 'aho hono fokotu'u, ke fakahoko ha ngaue ke faka'ata ke toho 'e he kau fakahu pa'anga 'a e ngaahi mahu'inga 'a ia 'oku ne pehe 'oku taau.
- (2) Kuo pau ki he kakai 'oku mo'ua ki ai tuku kehe 'a kinautolu 'i he kupu 77 (1) (a) kenau ma'u 'o 'ikai to e laka hake 'i he peseti 'e 50 'o e mahu'inga 'o 'enau ngaahi 'eke kuo fakangofua, kimu'a hano vahevahe fakalukufua 'o e ngaahi totongi ki he kakai 'oku mo'ua ki ai pe ko e 'oatu 'o e ngaahi mo'ua ki ha kautaha fakapa'anga laiseni 'e taha.

73 Ngaahi totonu 'a e taha ma'u 'inasi

'I ha ma'u 'e ha taha tatanaki ha kautaha faka-pa'anga laiseni —

- (a) ko e ngaahi totonu 'a e kau ma'u 'inasi kuo pau ke tamate'i tuku kehe 'a e totonu ke ma'u ha ngaahi totongi-tupu 'i he kupu 77(4) pea ko ha totonu ke ma'u ha totongi pau mei he fakatau atu 'o e ngaahi koloa kuo pau ke fakatatau ki he faka'ilonga tanaki 'a e mahu'inga 'o e kautaha faka-pa'anga laiseni 'i he taimi 'o e fakatau atu; pea
- (b) 'e ngofua ki he taha tatanaki ke ne tuku atu ha ngaahi 'inasi, fakatauatu ha ngaahi koloa pe fokotu'utu'u ki hono ma'u 'o e ngaahi mo'ua 'o e kautaha faka-pa'anga laiseni.

74 Founa ki he ngaahi 'eke

Kuo pau ki he Pangike Pule ke tu'utu'uni 'a e ngaahi founa ke fakapapau'i 'a e tu'unga fakalao, fakahokohoko 'o e ngaahi 'eke, veteki fakalao 'o e ngaahi koloa mo e fakafoki 'a e koloa kiate kinautolu 'oku nau ngaue'aki.

75 Koloa 'ikai fakatau atu

'E ngofua ke tukuange 'e he taha tanaki ha koloa 'a e kautaha fakapa'anga laiseni na'e 'ikai fakatau atu 'i he ngata 'a e taimi tatanaki fakalao pe 'oatu ki ha kautaha ngaue'ofa pea kuo pau 'e 'ikai fai ha 'eke ki he ngaahi koloa ko ia.

76 Lipooti fakamahina 'a e taha tanaki

Kuo pau ke fakahu 'e he taha-tanaki ha lipooti fakamahina ki he Pangike Pule 'o kau ai —

- (a) 'a e ngaahi fakamatala pa'anga fakamuimui taha;
- (b) ngaahi fakamatala ki he ngaahi ma'u'anga mo e ngaue'aki 'o e pa'anga;
- (c) fakamatala felave'i mo e ngaahi ngaue ke fakatau atu 'o e kautaha faka-pa'anga laiseni mo 'ene ngaahi koloa;
- (d) ngaahi fokotu'utu'u ki he totongi hono ngaahi mo'ua; mo
- (e) ha ngaahi tohi 'aonga kehe kuo fiema'u 'e he Pangike Pule.

77 Hokohoko 'o e totongi 'o e ngaahi 'eke

- (1) Ka 'i ai ha kautaha faka-pa'anga laiseni 'oku lolotonga veteki fakalao, kuo pau ke tomu'a totongi 'a e ngaahi mo'ua tipositi 'i Tonga ni 'i he ngaahi 'eke kehe ange mei he ngaahi fakamole 'a e taha tanaki mo e Pangike Pule pea kapau 'oku 'ikai fe'unga 'a e ngaahi koloa 'i Tonga ni ke feau 'a e ngaahi 'eke mo'ua kuo pau ke vahevahe 'a e palanisi 'oku ala ma'u 'o anga pehe ni —
 - (a) ngaahi tipositi 'o a'u ki he lahi 'oku 'ikai laka hake 'i he \$2,000 ki he tokotaha fakahu pa'anga taki taha;
 - (b) mahu'inga na'e 'ikai totongi tipositi 'i he palakalafi (a); mo
 - (c) ha to e 'eke kehe 'a e kakai 'oku mo'ua ki ai mei he kautaha faka-pa'anga laiseni.
- (2) Kapau ko e lahi 'oku ala ma'u ke totongi ha fa'ahinga 'eke 'oku ha 'i he kupu si'i (1) 'e 'ikai fe'unga ke totongi fakakatoa, kuo pau ke holoki hifo 'a e ngaahi 'eke ko ia ke vahevahe tatau. .
- (3) Hili hono totongi kotoa 'o e ngaahi 'eke kuo faile'i taimi tonu, 'e ala totongi atu ha ngaahi toenga 'eke na'e faka'ata ke fai tomui.
- (4) Kuo pau ke vahevahe atu ki he kau ma'u 'inasi 'o e kautaha fakapa'anga laiseni 'o fakatatau ki he'enau ngaahi totonu mo 'enau kaunga ki ai, ha toenga

pa'anga na'e to e hili hono totongi kotoa 'o e ngaahi 'eke 'a e kau fakahu pa'anga mo e kakai 'oku mo'ua ki ai.

78 Tangi koe'uhi ko e tu'utu'uni 'a ha taha tanaki

- (1) 'E ngofua ke fai ha tangi ki he Pangike Pule ko e 'uhi ko ha tu'utu'uni 'a e taha tanaki felave'i mo ha tanaki fakalao pe 'eke koloa, 'i loto 'i he 'aho 'e 30 hili 'a e 'aho 'oku aofangatuku ai 'a e tu'utu'uni.
- (2) Kuo pau ki he Pangike Puke ke ne toe vakai'i 'aetu'utu'uni 'aetaha tanaki pea 'e ngofua ke fakapapau'i, liliu pe fakafoki 'a e tu'utu'uni ko ia 'i loto 'i he 'aho 'e 30 mei hono ma'u 'o e tangi.
- (3) Kuo pau ke aofangatuku 'a e tu'utu'uni 'a e Pangike Pule 'i he kupu ni.

79 Lipooti aofangatuku ki he Pangike Pule

'I he lava hono vahevahe ko ia 'o e ngaahi pa'anga na'e ma'u mei he fakatau atu 'o e ngaahi koloa 'a e kautaha faka-pa'anga laiseni 'i he kupu 77, kuo pau ke fakahu atu 'e he taha tatanaki ha lipooti ki he Pangike Pule, kau ai ha fakamatala ki he ngaahi pa'anga hu mai mo e ngaahi fakamole, mo e fakamatala ki he ngaahi ma'u'anga pea mo hono ngaue'aki 'o e pa'anga.

KONGA VI NGAahi ME'A KEHE

80 Tauhi 'a e ngaahi lekooti, sieke mo e ngaahi tohi kehe ki he ta'u 'e 7⁷¹

- (1) Ko e kotoa 'o e ngaahi sieke mo e pa'anga talafi fakapangike 'oku ma'u 'e he kautaha faka-pa'anga laiseni 'a ia 'oku toho ai mo e kotoa 'o e ngaahi lau'i tohi fetongi pa'anga pe ngaahi lau'i tohi palomesi 'oku ma'u 'e he kautaha faka-pa'anga laiseni, 'oku ala totongi 'i he kautaha ko ia 'o kau ai 'a e ngaahi lekooti fakatauhitohi mo e sisitemi pule'i fakamatala, pea mo ha ngaahi lekooti fekau'aki, kuo pau ke tauhi 'e he kautaha ko ia kae 'oua ke ngata 'a e vaha'a taimi ko e ta'u 'e 7 mei he 'aho na'e fai ai, kapau ko e ngaahi tohi ko ia 'oku ala totongi 'i hano fiema'u pe mei he 'aho 'oku tonu ke totongi ai kapau ko e ngaahi tohi kehe kotoa.⁷²
- (2) Kuo pau ke ngaue'aki 'a e kupu si'i (1) ki he ngaahi sieke, ngaahi pa'anga talafi pangike, ngaahi lau'i tohi fetongi pa'anga mo e ngaahi lau'i tohi (notes) kuo ma'u 'e ha kautaha faka-pa'anga laiseni tatau aipe ki mu'a pe hili 'a e 'aho kamata ngaue'aki 'o e Lao ni.
- (3) Kuo pau 'e 'ikai faka'auha 'i ha taimi pe 'ae ngaahi tohi 'oku lave ki ai 'ae kupu si'i (2) hili ha tu'utu'uni ke 'oatu 'a e ngaahi tohi 'e, he kautaha faka-pa'anga laiseni ki he tokotaha 'oku 'i ai ene totonu ki ai.

- (4) Kuo pau 'e fe'unga pe 'a e fai pau ki he fatongia ke tauhi 'i he kupu si'i (1) kapau ko ha tatau 'o e tohi na'e fai 'e he kautaha faka-pa'anga laiseni 'i ha filimi, tepi, tisi faka'ilekitonika pe me'a tauhi mitia fakafaita.
- (5) Neongo pe 'a e kupu-si'i (4) kuo pau 'e 'ikai faka'auha ha tohi 'i ha taimi pe 'i loto 'i he ta'u 'e 2 hili 'ae 'aho na'e fai ai, kapau ko ha tohi na'e tu'utu'uni ke totongi pe 'i he taimi ko ia pe mei he 'aho na'e tonu ke totongi ai kapau ko ha ngaahi tohi kehe kotoa.

81 Fanongonongo 'o e pa'anga 'ikai 'eke'i

- (1) Kuo pau ki he kautaha faka-pa'anga laiseni. kotoa, 'i loto 'i he 'aho 'e 60 hili 'a e ngata 'o e ta'u faka-pa'anga, ke pulusi 'i ha nusipepa fakalotofonua 'o 'ikai si'i hifo 'i he taha 'oku pulusi fakauike mo tufaki 'i Tonga ni 'i he uike hokohoko 'e fai ha fakamatala 'o fakaha ai 'a e ngaahi 'akauni kotoa 'oku ala totongi atu 'e he kautaha faka-pa'anga laiseni kapau na'e 'ikai fakahoko ha fehu'aki fakapangike pea na'e 'ikai ha fakamatala 'o e 'akauni na'e kole ki ai 'a e tokotaha 'oku mo'ua ki ai lolotonga 'a e ta'u 'e 7 pe lahi ange kuo hili.⁷³
- (2) Kuo pau koe fakamatala kotoa kuo pulusi 'i he kupu si'i (1) 'e fiema'u 'a e tokotaha ko ia 'e totongi ki ai 'a e 'akauni, pe ko hano fakafofonga fakalao ke fakahu ha 'eke ki he kautaha faka-pa'anga laiseni 'i loto 'i he mahina 'e 3 mei he 'aho 'o hono pulusi.

82 Totongi ki he Pangike Pule 'a e pa'anga 'ikai 'eke'i

- (1) Kuo pau ke totongi ki he Pangike Pule pea fakahu ki he 'akauni hu mai fakalukufua 'a e Pule'anga 'oku 'i he Pangike Pule, 'a e pa'anga 'ikai 'eke'i na'e kau 'i he fakamatala na'e pulusi 'i he kupu 81 'a ia ne te'eki 'eke'i 'i loto 'i he mahina 'e 3 mei he 'aho na'e pulusi ai, hili hono totongi kotoa 'o e ngaahi totongi pulusi.
- (2) Fakatatau ki he kupu ni ko ha kautaha faka-pa'anga laiseni 'oku ne totongi ki he Pangike Pule ha ngaahi pa'anga 'oku fiema'u ke totongi 'i he kupu ni, 'oku faka'ata ia mei ha to e mo'ua felave'i mo e mahu'inga ko ia.
- (3) Kuo pau ki he Pangike Pule, 'i loto 'i he 'aho 'e 60 hili 'a e ngata 'o e ta'u fakapa'anga taki taha, ke pulusi 'i ha nusipepa fakalotofonua 'o 'ikai si'i hifo 'i he taha 'oku pulusi fakauike pea tufaki 'i Tonga 'i he uike hokohoko 'e fa, ha fakamatala ki he pa'anga 'ikai 'eke'i kotoa kuo totongi ki he Pangike Pule 'i he kupu si'i (1), 'o a'u ki he ngata'anga 'o e taimi 'oku tu'utu'uni 'i he kupu sii (4).⁷⁴
- (4) Ka totongi atu ki he Pangike Pule ha pa'anga 'ikai 'eke'i, 'e ngofua ki ha taha ke ne fakahu ha 'eke ki he kautaha fakapa'anga laiseni ke fakafoki 'a e pa'anga 'ikai 'eke'i ko ia kuo totongi atu ki he Pule'anga. Ko ha 'eke 'oku fai 'i he kupu si'i ni kuo pau ke fai 'o fakatatau ki he loto ki ai 'a e Minisita Pa'anga.

- (5) 'I he 'osi 'a e taimi 'oku hā 'i he kupu si'i kimu'a, 'oku 'ikai ke fakahu mai ha 'eke'i, ko e pa'anga 'oku totongi ki he Pule'anga 'i he kupu ni kuo pau ko e koloa 'a e Pule'anga 'o 'ikai toe 'eke'i.⁷⁵
- (6) Ko e pa'anga 'ikai 'eke'i 'oku kau 'i he fakamatala 'oku pulusi 'e he Pangike Pule 'a ia 'e 'ikai 'eke'i 'i he taimi ko e mahina 'e tolu hili 'a e pulusi, kuo pau ke tuku atu ia ki he Pule'anga, 'i he 'osi 'a e taimi 'oku tu'utu'uni 'i he kupu si'i (4) pea hili 'a e to'o 'a e ngaahi totongi 'o e pulusi.⁷⁶
- (7) Fakatatau ki he kupu ni, 'i he tuku atu ki he Pule'anga ha ngaahi pa'anga 'i he kupu ni, 'e 'ataa 'a e Pangike Pule mei ha toe mo'ua fekau'aki mo e pa'anga ko ia.⁷⁷

83 Tanaki 'o e totongi tautea

- (1) 'E ngofua ki he Pangike Pule ke hilifaki mo tanaki 'a e ngaahi mo'ua fakangaue kuo hilifaki 'e he Lao ni.
- (2) 'E ngofua ki he Pangike Pule 'i ha 'ikai totongi 'a e mo'ua fakangaue ke fai ha 'eke sivile mei he kautaha fakapa'anga laiseni ke fakafoki mai 'a e mahu'inga 'oku tonu ke ma'u ko e totongi mo'ua.

84 Veteki 'o e kautaha fakapa'anga laiseni

Neongo pe 'a e ngaahi tu'utu'uni 'o ha lao kehe, 'e 'ikai veteki tau'ataina pe ha kautaha fakapa'anga laiseni ta'etomu'a ma'u ha ngofua tohi 'a e Pangike Pule.

85 Ke malohi 'a e ngaue'aki 'a e Lao ki he Pangike Pule Fakafonua 'o Tonga mo e Lao ki he Ngaahi Kautaha Fakapa'anga⁷⁸

Tuku kehe 'o kapau 'e tu'utu'uni 'i ha Lao kehe, kapau 'oku 'i ai ha fepaki 'a e ngaahi kupu 'o e Lao ni pe ko e Lao ki he Pangike Pule Fakafonua 'o Tonga mo ha ngaahi kupu 'o ha Lao kehe fekau'aki mo ha fa'ahinga kautaha fakapa'anga, kuo pau ke ngaue'aki 'a e ngaahi kupu 'o e Lao ni mo e Lao ki he Pangike Pule Fakafonua 'o Tonga.

86 Faka'ata 'a e Pangike Pule⁷⁹

Ko ha talekita, taha ngaue, 'ofisa, fakafofonga, Kovana pe Tokoni Kovana 'o e Pangike Pule mo ha taha kuo fokotu'u 'e he Pangike Pule ke fakahoko ha ngaahi fatongia koe'uhi ko ia, pe ha taukei tokoni fakatekinikale ke tokoni ki he Pangike ki he fakahoko 'a e ngaahi ngaue tokanga'i 'i he kupu 25, kau ai ha taha na'a ne ma'u 'a e ngaahi lakanga ni kimu'a, kuo pau 'e 'ikai ke mo'ua ki ha ngaahi maumau, ngaahi ngaue pe 'ikai fakahoko ha ngaahi ngaue lolotonga 'ene fakahoko fatongia 'i he Lao ni, 'i he ngaahi makatu'unga tatau, kau ai 'a e fakapapau'i 'oku malu'i, 'a ia 'oku fokotu'u 'i he kupu 20 'o e Lao ki he Pangike Pule Fakafonua 'o Tonga.

Ka kuo pau, 'e ikai ngaue'aki 'a e kupu ni ki ha taha 'o kapau na'e fakahoko 'a 'ene ngaahi fatongia mo e ngaahi ngafa 'i he founa matu'aki ta'etokanga pe 'ulungaanga ta'efe'unga 'i he'ene loto ki ai.

87 Ngaue'aki 'o e Lao ki he Ngaahi Kautaha

Kuo pau 'e 'ikai ha me'a 'i he Lao ni te ne faka'ataa ha kautaha fakapa'anga laiseni mei he ngaahi tu'utu'uni 'a e Lao ki he Ngaahi Kautaha, tukukehe ka 'i ai ha me'a te na fepaki ai kuo pau ke ngaue'aki 'a e ngaahi tu'utu'uni 'o e Lao ni.

88 Ngaahi tu'utu'uni⁸⁰

Kuo pau ki he Minisita, 'i he fale'i 'a e Poate mo e loto ki ai 'a e Kapineti, ke ne fa'u ha Ngaahi Tu'utu'uni ke fakahoko 'aki mo fakahoko 'a e ngaahi taumu'a 'a e Lao ni.

88A Tapuni 'a e pisinisi ki he ngaahi 'aho malolo pe hoko 'a e ngaahi me'a fakafokifa⁸¹

- (1) Kuo pau ki he ngaahi kautaha faka-pa'anga laiseni ke fakaava 'enau ngaahi matapa ke pisinisi mo e kakai 'i he 'aho kotoa mo e lolotonga 'a e ngaahi houa faka'ofisi, tuku kehe 'a e ngaahi 'aho malolo fakapule'anga.
- (2) 'I ha ngaahi makatu'unga makehe 'aupito, 'e ngofua ki he kautaha fakapa'anga laiseni ke kole 'i he fanongonongo ki he Pangike Pule kimu'a 'i he 'aho ngaue 'e 10 ke tapuni 'ene matapa 'i ha 'uhinga pau, 'a ia 'e malava pe ia 'i hono fakangofua 'i he tohi 'e he Pangike Pule.
- (3) 'I ha hoko ha me'a fakafokifa 'e fiema'u ai ke ta'ofi fakataimi 'a e ngaahi ngaue 'a e kautaha faka-pa'anga laiseni, 'e ngofua ki he Pangike Pule ke fekau'i ha taha pe toko lahi ange 'o e ngaahi kautaha faka-pa'anga laiseni ke tapuni fakataimi 'enau ngaahi matapa, ta'ofi 'a e ngaahi ngaue pea ke toki kamata ia 'i he fekau pe 'a e Pangike Pule.
- (4) Ko e ngaahi tu'utu'uni 'i he kupu si'i kimu'a kuo pau he 'ikai ke ta'ofi ai ha totonu 'o ha kautaha faka-pa'anga laiseni kuo uesia ke tapuni 'ene pisinisi 'i he fakamalohi'i ia 'e ha me'a fakafokifa, ka kuo pau ke fanongonongo ki he, pea fakapapau'i 'e he, Pangike Pule, 'i loto 'i he houa 'e 24 hoko mai 'i he taimi tapuni pe 'i he taimi vave taha 'e ala lava 'o fakatatau ki he ngaahi me'a 'oku hoko.
- (5) Koe'uhi ko e taumu'a 'o e kupu ni, ko e me'a fakafokifa ko e fakatamaki fakaenatula, fakafe'atungia ki he ngaahi sevesi ki he kakai, ngaahi fepaki fakalotofonua mo fakatu'apule'anga, tau, ngaahi me'a ta'e'amanekina, pe ko ha ngaahi me'a makehe 'aupito 'i he tu'utu'uni 'a e Pangike Pule.

KONGA VII - FAKAPEKIA

89 Fakapekia mo e fakafehokotaki

- (1) 'Oku fakapekia heni 'a e Lao ki he Ngaahi Kautaha Fakapa'anga 1991.
- (2) 'E ngofua ki he Pangike Pule 'i loto 'i he mahina 'e 6 mei he kamata ngaue'aki 'o e Lao ni ke tanaki atu ha ngaahi tu'unga ki ha laiseni 'oku lau na'e 'oatu 'i he Lao ni.
- (3) Kuo pau ke kei ngaue'aki kakato mo 'aonga 'a e ngaahi tu'utu'uni na'e fa'u 'i he Lao ki he Kautaha Fakapa'anga 1991, hili hono ngaue'aki 'o e Lao ni tukukehe pea kae 'oua kuo liliu pe fakapekia.

TEPILE⁸²

(Kupu 5(1))

Pangike ‘o Tonga Westpac kuo fokotu‘u ‘i he Lao ki he Pangike ‘o Tonga Westpac
Pangike Fakalalakalaka ‘o Tonga kuo fokotu‘u ‘i he Lao ki he Pangike Fakalalakalaka ‘o
Tonga 2014

Kulupu Kautaha Pangike ‘Aositelelia Nu‘usila

Kautaha Pangike MBF

Pangike Pasifiki Fakavaha‘apule‘anga Fakakomesiale

FAKAMATALA FAKALAHĪ

¹ Lao fika 17 'o e 2004

Ngaahi Lao Fakatonutonu	Kamata'anga
Lao 42 'o e 2010	24 'o Novema 2010
Lao 22 'o e 2014	27 'o 'Okatopa 2014

² K.F. 7/2005

³ Fakahū 'e he Lao 22 'o e 2014

⁴ Fakatonutonu 'e he Lao 22 'o e 2014

⁵ Vahe 38.20

⁶ Fakahū 'e he Lao 22 'o e 2014

⁷ Fakahū 'e he Lao 22 'o e 2014

⁸ Fakahū 'e he Lao 22 'o e 2014

⁹ Fakahū 'e he Lao 22 'o e 2014

¹⁰ Vahe. 7 21

¹¹ Fakahū 'e he Lao 22 'o e 2014

¹² Fetongi 'e he Lao 22 'o e 2014

¹³ Fakahū 'e he Lao 22 'o e 2014

¹⁴ Fakahū 'e he Lao 22 'o e 2014

¹⁵ Fakahū 'e he Lao 22 'o e 2014

¹⁶ Fakahū 'e he Lao 22 'o e 2014

¹⁷ Fetongi 'e he Lao 22 'o e 2014

¹⁸ Fakahū 'e he Lao 22 'o e 2014

¹⁹ Fakahū 'e he Lao 22 'o e 2014

²⁰ Fakahū 'e he Lao 22 'o e 2014

²¹ Fakahū 'e he Lao 22 'o e 2014

²² Fakahū 'e he Lao 22 'o e 2014

²³ Fakahū 'e he Lao 22 'o e 2014

²⁴ Fakahū 'e he Lao 22 'o e 2014

²⁵ Fakahū 'e he Lao 22 'o e 2014

²⁶ Fakatonutonu 'e he Lao 22 'o e 2014

- ²⁷ Fetongi 'e he Lao 22 'o e 2014
²⁸ Fakahū 'e he Lao 22 'o e 2014
²⁹ Fetongi 'e he Lao 22 'o e 2014
³⁰ Fetongi 'e he Lao 22 'o e 2014
³¹ Fakahū 'e he Lao 22 'o e 2014
³² Fakahū 'e he Lao 22 'o e 2014
³³ Fetongi 'e he Lao 22 'o e 2014
³⁴ Fakatonutonu 'e he Lao 22 'o e 2014
³⁵ Fakatonutonu 'e he Lao 22 'o e 2014
³⁶ Fakahū 'e he Lao 22 'o e 2014
³⁷ Fakatonutonu 'e he Lao 22 'o e 2014
³⁸ Fakatonutonu 'e he Lao 22 'o e 2014
³⁹ Fetongi 'e he Lao 22 'o e 2014
⁴⁰ Fetongi 'e he Lao 22 'o e 2014
⁴¹ Fetongi 'e he Lao 22 'o e 2014
⁴² Fakatonutonu 'e he Lao 22 'o e 2014
⁴³ Fakahū 'e he Lao 22 'o e 2014
⁴⁴ Vahe 10.18
⁴⁵ Fetongi 'e he Lao 22 'o e 2014
⁴⁶ Fetongi 'e he Lao 22 'o e 2014
⁴⁷ Fetongi 'e he Lao 22 'o e 2014
⁴⁸ Fakahū 'e he Lao 22 'o e 2014
⁴⁹ Fakatonutonu 'e he Lao 22 'o e 2014
⁵⁰ Fakahū 'e he Lao 22 'o e 2014
⁵¹ Fakahū 'e he Lao 22 'o e 2014
⁵² Fakahū 'e he Lao 22 'o e 2014
⁵³ Fakahū 'e he Lao 22 'o e 2014
⁵⁴ Fakahū 'e he Lao 22 'o e 2014
⁵⁵ Fakahū 'e he Lao 22 'o e 2014
⁵⁶ Fakahū 'e he Lao 22 'o e 2014
⁵⁷ Fakahū 'e he Lao 22 'o e 2014
⁵⁸ Fakatonutonu 'e he Lao 22 'o e 2014
⁵⁹ Fetongi 'e he Lao 22 'o e 2014
⁶⁰ Fakahū 'e he Lao 22 'o e 2014
⁶¹ Fakatonutonu 'e he Lao 22 'o e 2014

- ⁶² Fetongi 'e he Lao 22 'o e 2014
- ⁶³ Fetongi 'e he Lao 22 'o e 2014
- ⁶⁴ Fakatonutonu 'e he Lao 22 'o e 2014
- ⁶⁵ Fakahū 'e he Lao 22 'o e 2014
- ⁶⁶ Fakatonutonu 'e he Lao 22 'o e 2014
- ⁶⁷ Fakatonuonu 'e he Lao 22 'o e 2014
- ⁶⁸ Fakahū 'e he Lao 22 'o e 2014
- ⁶⁹ Fetongi 'e he Lao 22 'o e 2014
- ⁷⁰ Vahe. 46.02
- ⁷¹ Fakatonutonu 'e he Lao 22 'o e 2014
- ⁷² Fakatonutonu 'e he Lao 22 'o e 2014
- ⁷³ Fakatonutonu 'e he Lao 22 'o e 2014
- ⁷⁴ Fakahū 'e he Lao 22 'o e 2014
- ⁷⁵ Fakahū 'e he Lao 22 'o e 2014
- ⁷⁶ Fakahū 'e he Lao 22 'o e 2014
- ⁷⁷ Fakahū 'e he Lao 22 'o e 2014
- ⁷⁸ Fetongi 'e he Lao 22 'o e 2014
- ⁷⁹ Fetongi 'e he Lao 22 'o e 2014
- ⁸⁰ Fetongi 'e he Lao 22 'o e 2014
- ⁸¹ Fakahū 'e he Lao 22 'o e 2014
- ⁸² Fakatonutonu 'e he Lao 22 'o e 2014